

PONOVO U MOSLAVINI, BILO-GORI I ZAGORJU POD OPERATIVNOM KOMANDOM 10. KORPUSA (ZAGREBAČKOG)

U KOLONI BRIGADE JE ZAMJENIK KOMANDANTA GS HRVATSKE

Prije početka ofanzive „Oluja“ Glavni štab Hrvatske je pitao Sesti korpus koju diviziju može da odvoji za saradnju sa Desetim korpusom (Zagrebačkim).⁴⁷⁴ Poznato je da je početkom 1944. godine Vrhovni štab bio naredio da se odredi jedna slavonska divizija koja će djelovati prema njegovom planu. Odgovor je glasio da će to biti Dvadeset osma udarna divizija. Biće opremljena za laki transport, spremna da krene na izvršenje novih zadataka. Zato je ne treba planirati za teške akcije u kojima bi se istrošila i ne bi bila spremna da prima zadatke Vrhovnog komandanta.

Poslije ustaške ofanzive „Dubrovnik“, koja je počela 8. februara 1944. na teritoriji Desetog korpusa, tj. u Zagorju i na području Kalnika, u kojoj su njenim jedinicama nanijeti znatni gubici, stanje u tom kraju se pogoršavalo na štetu našeg pokreta.⁴⁷⁵ Ustaški teror, uz propa-

⁴⁷⁴ 22. aprila je štab 6. korpusa odgovorio da odmah može da pošalje 28. diviziju s obzirom na iskustvo i uspjehe boreći se u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske u drugoj polovini 1943. godine. Arhiv VII. Fig. br. 5—2, k. 119/1, dep. 2135.

⁴⁷⁵ Ofanzivu je preduzeo Pavelićev tjelesni zdruk (PTS) sa ostalim ustaško-domobranskim i njemačkim garnizonima u Zagorju. Poslije ofanzive u Varaždinu će se formirati 1. ustaška divizija, a njen komandant će biti ratni zločinac ustaški general Ante Moškov. Sva mjesta oslobođena 1943. neprijatelj je ponovo posieo.: Koprivnicu, Ludbreg i druga. Zbornik, tom V, knj. 24, dok. 61.

gandu i zastrašivanje, doprinio je te su se mnoge jedinice osule, a njihovi pripadnici se odazvali da stupe u domobranske jedinice.⁴⁷⁶

Direktivni zadaci Dvadeset osmoj udarnoj diviziji su postavljeni u depeši Glavnog štaba Hrvatske i upućeni štabu Šestog korpusa. U njoj je sem ostalog stajalo: „Drug Drapšin treba da preda dužnost što prije i da se uputi u Moslavinu, sa jednom vašom divizijom. U zajednici sa snagama 33. divizije, treba likvidirati Velike Zdence, Garešnicu i Hercegovac.“⁴⁷⁷ Tako su postavljeni ciljevi i zadaci našoj diviziji pred njen put u Moslavinu.⁴⁷⁸

Petog maja uveče uslijedio je pokret brigade u Moslavinu u zasebnoj koloni. Njoj je pripala čast da prvi put prati tako visoku ličnost Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, kao što je bio zamjenik komandanta Glavnog štaba Hrvatske. Predviđen je krajnji cilj marša — sela Popovac i Kostanjevac u Moslavini, gdje će general Drapšin stupiti u vezu sa štabom Desetog korpusa, a maršruta je podijeljena u dvije etape. U prvoj etapi, iz neprijateljske ofanzive na Ravnoj gori, sa prostorijske Metla, marševalo se pravcem Sirač — Kip — Gređani — Trojeglava, gdje je brigada predanila. Šestog maja pred večer, u drugoj etapi, nastavljen je marš preko sela Tomašica, ceste Grubišno polje — Garešnica, do moslavačkih sela Popovac i Kostanjevac, a dijelom i do Malog i Velikog Pašijana.⁴⁷⁹

Iako je brigada predanila u blizini mnogobrojnih i jakih neprijateljskih garnizona, nije u toku dana bila uznemiravana. Neprijatelj je pratio njeno kretanje i u selu

⁴⁷⁶ U depeši generala Gošnjaka o stanju u 10. korpusu i mjerama koje treba preduzimati u svojstvu zamjenika komandanta GŠH, stoji i ovo: „...Pored toga njima nikako nije pošlo za rukom da pređu u ofanzivu. Sa njihovog teritorija u posljednje vrijeme je otišlo u neprijateljsku vojsku 4—5 hiljada ljudi, a 32. divizija ima sada svega 1.000 boraca.“ Zbornik, tom V, knj. 26, str. 703, dok. 141, dep. 1786 od 22. 4. 1944.

⁴⁷⁷ Istom depešom se obavještava da je general Drapšin postavljen za zamjenika komandanta GŠH, a da je za komandanta 6. korpusa postavljen potpukovnik Mate Jerković. Zbornik, tom V, knj. 26, str. 702, dep. 1782. od 22. 4. 1944. godine.

⁴⁷⁸ 11. maja 1944. 28. divizija je sa 2. moslavačkom brigadom 33. divizije i čehoslovačkom brigadom „Jan Žižka“ izvršila (neuspjeli) napad na Hercegovac, a V. Zdenci i Garešnica nisu tada ni napadani. Zbornik, tom V. knj. 27, str. 329, Izvještaj štaba udarne divizije, knj. 27, str. 329. Izvještaj štaba 28. udarne divizije štabu 6. korpusa od 17. 5. 1944. godine.

⁴⁷⁹ Isto, knj. 27, str. 352.

Tomašići postavio joj zasjedu jačine dvije čete (5. i 7. satnija 2. bojne 1. gorske pukovnije).⁴⁸⁰

Kad se sutradan (6.5) smračilo, Dvadeset prva brigada je nastavila pokret. Po prelasku Ilove, Prvi bataljon, koji je bio u prethodnici, razvio je prvu i treću četvu u strelce spremne za proboj. Čim su se oglasile prve neprijateljeve puške, čete su uz snažno „ura“ prešle na juriš. Nisu dozvolile neprijatelju da se snađe.

Neprijateljska zasjeda je razbijena, a ranjen je samo jedan drug. Četvrti bataljon je bio u desnom bočnom osiguranju, od Grubišnog Polja i Hercegovca, i išao je pravcem Dašnica — Klokoševac. Po prelasku Ilove njegova prva i treća četa su vodile borbu sa istim neprijateljem koji se povlačio ka Grubišnom Polju. Kod mosta na Ilovi ranjena su četiri druga. Dvojica su umrla poslije nekoliko časova. Tom prilikom je ranjen i zamjenik komesara čete Andrija Lovrić, a isto tako i vodnik Petar Carević.

Podaci o neprijateljevim gubicima nisu poznati, sem da je zarobljen jedan domobran i poginuli jedan podoficir i jedan domobran. Tako je propao neprijateljjev plan da osujeti marš brigade i da ugrozi ili omete odlazak zamjenika komandanta GŠH na njegovu novu dužnost.⁴⁸¹

Slavonski borci su ponosni na svog komandanta, špan-skog borca, revolucionara, čovjeka koji je uspješno vodio prvu slavonsku diviziju, a zatim i korpus, veoma uspješno, i sa svojim borcima polučio mnoge pobjede i borbene uspjehe. Ponosni su i zato što general Drapšin ide na tako odgovornu dužnost, što je na neki način bilo priznanje svima koji su bili pod njegovom komandom. Ustanička Slavonija mu je bila zahvalna, jer je za sobom ostavio snažan korpus.

U to vrijeme Sesti korpus je imao u svom sastavu dvije divizije: Dvanaestu (Osamnaesta udarna i osječka

⁴⁸⁰ U bojnoj relaciji 1. zbornog područja piše: „Na području južno od Daruvara prebacile su se tri odmetničke brigade u smjeru sjeverozapada, i to: 21. brigada preko s Pašijan ka s. Popovac i Dišnik. Ove odmetničke brigade su naišle na zaprečnu crtu 1. gorskog zdruge i prvi nalet je odbijen, ali su odmetnici ponovili nalet i u borbi prsa u prsa, s. Tomašića, uspjeli su probiti zaprečnu crtu. Kod s. Dišnik došlo je do jakog okršaja, odmetnici su napokon odstupili.“ Vojnoistorijski institut, sig. br. 5/1—5, k. 58.

⁴⁸¹ U svom mjesečnom izvještaju Župska redarstvena oblast (ZRO) velike župe Livac i Zapolje u Novoj Gradiški između ostalog piše: „Partizani prešli iz Slavonije rijeku Ilovu. Vodi ih general Drapšin.“ Arhiv VII, sig. br. 28/1—23, k. 157.

brigada i Konjički divizion), sa 2.051 borca i Dvadeset osmu udarnu (Sedamnaesta i Dvadeset prva udarna i Dvadeset peta brodska brigada, sa 3.185 boraca). Osim toga, u njegovom sastavu su bili Istočna grupa odreda (Osječki, Diljski i Požeški), sa 982 borca, i Zapadna grupa odreda (Bilogorski, Daruvarski i Posavinski), sa 1.279 boraca. Dvanaesta udarna brigada nije tada bila u sastavu korpusa, već u centralnoj Bosni. Šesnaesta omladinska brigada „Joža Vlahović" bila je u to vrijeme u Zumberku. Čehoslovačka brigada „Jan Žiška" dejstvovala je samostalno u okolini Daruvara, u sastavu Zapadne grupe odreda. U sastavu Šestog korpusa su i samostalne jedinice kao što su Artiljerijski divizion, Diverzantski odred i Četa protiv pete kolone (PPK). Ukupno je Sesti korpus tada imao 8.831 borca i rukovodioca. Od naoružanja: 20 topova, 49 minobacača, 105 mitraljeza, 344 puškomitraljeza, 324 automata, 7.941 pušku i 782 pištolja.

Pod komandom vojne oblasti Šestog korpusa bile su komande područja i njihove ustanove, odnosno vojna područja, koja su imala 5.822 borca i rukovodioca. U Slavoniji je tada bilo 14.658 boraca i rukovodilaca.⁴⁸²

NAPAD NA UPORIŠTE HERCEGOVAC

Napad na Hercegovac je izveden poslije nekoliko dana odmora. Uporište su činile dvije domobranske satnije (6. satnija 2. bojne 1. gorske pukovnije i 1. satnija 1. bojne domobranske poljoprivredne straže) i žandarmerijska stanica,⁴⁸³ ukupno oko 380 domobrana naoružanih sa dva topa, tri teška i četiri laka minobacača, dva teška mitraljeza i 14 puškomitraljeza. Neuobičajeno su, dakle, dobro bile naoružane i podržavane vatrom iz teškog naoružanja.

Stab Dvadeset osme divizije⁴⁸⁴ je odlučio da uporište napadne Sedamnaesta udarna brigada, a da napad obezbjeđuju Dvadeset prva i Dvadeset peta brigada Dvadeset osme divizije i čehoslovačka brigada „Jan Žiška" i Druga moslavačka brigada. Sve jedinice koje su obezbjeđivale napad dobile su zadatak da se pripreme za borbu protiv motorizovanih i oklopnih jedinica i da stoga ispred svojih po-

pogled brojnog stanja i naoružanja 6. korpusa NOV i POH od 10. 4. 1944. godine. Arhiv VII, sig. br. 15—7/2, k. 475.

⁴⁸³ Zbornik, tom V, knj. 27, str. 190.

⁴⁸⁴ Isto.

ložaja organizuju zaprečavanje i poruše objekte, kao i da se maskiraju od izviđanja i dejstava iz vazduha.

Štab divizije stavio je Dvadeset prvoj brigadi u zadatak da zatvori pravac od Garešnice i postavi zasjedu na liniji Tomašica — Kajgana — selo Zdenčac — Mali i Veliki Pašijan, zaključno sa saobraćajnicom Bjelovar — Garešnica kod Lipovog brda (kota 129). U Kutini je bila komanda 1. gorske pukovnije, u čiju nadležnost je ulazio i garnizon u Garešnici. S tog pravca se očekivala i najjača intervencija. Zato je Dvadeset prva brigada ojačana s topom i sa dva odjeljenja teških minobacača. Isto tako je naređeno da se minira pruga Garešnica — Hercegovac kod sela Zdenčac, a na cesti postavi protivtenkovsko minsko polje i lažna minska polja.

Ocjenjujući zadatak štab Dvadeset prve brigade je odlučio⁴⁸⁵ da Prvom bataljonu povjeri položaje s kojih se brani selo Tomašica i da postavi zasjedu na seoskom putu što spaja Tomašicu sa selom Kajganom, do kote 124. Dalje, da isturi prvi vod druge čete daleko ispred prednjeg kraja u šumu, na ušće potoka Kajgane u reku Ilovu, sa zadatkom da vatrom zadržava neprijatelja, prinudi ga da se razvija i na taj način da upozori jedinice na osnovnim položajima na nastupanje neprijatelja.

Zadatak Drugog bataljona je bio da zatvara središnji dio Garešnice — Zdenčac — Palešnik i da posjedne položaje na seoskom putu koji spaja Zdenčac sa selom Pašijanom. Na desnom krilu odbranu organizuje Treći bataljon i zatvara glavnu saobraćajnicu Garešnica — Bjelovar, južno od sela Malog Pašijana grupa kuća na cesti Lipovo brdo. Četvrti bataljon je u brigadnoj rezervi u Pašijanu, gdje je i štab brigade. Bataljonima je naređeno da u toku noći zapreče ceste i poruše manje mostove i propuste.

Do svanuća 11. maja Sedamnaesta brigada nije uspjela da zauzme uporište, a napad je zakasnio puna dva časa.

Već u 9 časova neprijatelj je napao na položaje Prvog bataljona, ali je već u prvom njegovom naletu zaustavljen.⁴⁸⁶ Nastalo je kao malo zatišje, ali je odmah poslije

⁴⁸⁵ Zapovijest štaba 21. udarne brigade za postavljanje zasjede prema Garešnici od 10 maja 1944. godine. Arhiv VII, sig. br. 1/2, k. 1138.

⁴⁸⁶ izvještaj štaba 21. brigade od 12. 5. 1944. štabu 28. udarne divizije prema Garešnici pri napadu na Hercegovac. Zbornik, tom V, knj. 27, str. 261.

toga devet štuka snažno bombardovalo naše položaje i sela u kojima su bile naše jedinice. Neprijatelj dovlači svoje snage. Dejstvuje i artiljerija. Neprijateljska pješadija se iznenada pojavila na krilima i bokovima Prvog bataljona i nastojala je da se ukloni lijevo i desno od Tomašice. Prvi bataljon je spontano počeo da se povlači prema Palešniku. Događaji u zasjedi Prvog bataljona su se odvijali munjevitom brzinom. Nije zatražena pomoć, pa su Treći i Četvrti bataljon ostali izvan borbe, a Prvi je bio u ozbiljnoj krizi.⁴⁸⁷ Upućen je kurir ka bataljonu, ali je ranjen i nije stigao, tako da ni štab brigade nije imao jasnu situaciju. Istureni vod na koji je Prvi bataljon mnogo polagao povukao se bez borbe, a neprijatelj se, koristeći se vegetacijom, privukao položajima sa boka i postigao iznenađenje.⁴⁸⁸

Drugi bataljon je uspio da zadrži neprijatelja u nadiranju i svojim energičnim dejstvom je omogućio Prvom bataljonu da se izvuče i organizuje odbranu ispred sela Palešnika. Tu je dalje nadiranje neprijatelja zaustavljeno. Prema Selu Zdenčecu neprijatelj je uputio jedan tenk, za kojim je išla pješadija. Komandir druge čete Drugog bataljona Stanko Milošević — čekić, koji se više puta isticao svojim junaštvom, izašao je na cestu, uzeo od borca protivtenkovsku pušku, pustio tenk da mu priđe što bliže i pogodio ga sa dva metka. Tenk je počeo da se povlači, jer je iza njega bila zaostala pješadija, ali je naišao na protivtenkovsku minu. Tenkist je zarobljen, a iz tenka su izvađena dva mitraljeza. To je borcima ulilo još više samopouzdanja, te su još žješće otvorili vatru na neprijatelja.

U kritičnim trenucima, kada se postavilo pitanje biti ili ne biti, kada nema puno vremena za razmišljanje, najhrabriji se žrtvuju za svoje drugove. Dva skojevca, osam-

^{4,7} Sjećanje pukovnika u penziji Sime Đermanovića, komandira 3. čete i bataljona.

⁴⁸⁸ U bojnoj relaciji 1. zbornog područja o upućivanju pomoći napadnutoj posadi u Hercegovcu piše: „Na zaprečnim crtama odmjernici su davali žilav otpor, upućena pojačanja iz Garešnice i Kutine ušla su u Hercegovac u 14 časova. Pothvatom za rasterećenje Hercegovca rukovodio je zapovjednik 1. gorskog zdruga.“ Hercegovcu je pritekao u pomoć i 4. gorski zdrug iz smjera V. Zdenaca, iz Kutine jedna borna kola, njemačkog oklopnog vlaka iz Popovače. Vlastiti gubici: 9 mrtvih, 12 ranjenih i 1 nestao, a gubici odmjernika: 400 mrtvih i 20 zarobljenih.“ Podaci su potpuno nerealni. Vojnoistorijski institut, sig. br. 5—1—9, k. 58.

naestogodišnjaka, ali već prekaljena borca — puškomitraljezac Simo Karamarković Tumbaš, seosko čobanče, sluga u selu Oljasima (Slavonska Požega) do dolaska u NOV, i njegov vršnjak Filip Rakin, nešto mlađi borac iz Negoslavaca (Vukovar), Sremac, kako su ga borci zvali, riješili su da uz pomoć svog šarca četi omoguće izvlačenje. Tukli su neprijatelja do posljednjeg metka, a na kraju su žrtvovali svoje mlade živote. Nedaleko od njih vodnik Simun Benšević, Brođanin, dvadesetogodišnjak iz Bickog Sela, naređuje svojim borcima da se povlače a on ostaje da ih štiti po cijenu svog života. Tukao je iz mitraljeza, dok je bilo metaka.

Tako je Prvi bataljon ostao bez dva puškomitraljeza, ali su ih njegova tri junaka skupo prodali neprijatelju.

Njihovim junaštvom podstaknuti su i ostali borci u Prvom bataljonu. Borili su se divovski, ali je poginuo delegat Luka Benčević, Ličanin od Perušića, štiteći svoje drugove u povlačenju. Nedaleko od njega je ostao Zagorac Blaž Japec, desetar, dvadesetogodišnjak, koji je ostao na položaju, a svojim borcima je bio naredio da se povuku. I on je tukao neprijatelja do posljednjeg metka. Izvanrednu hrabrost je pokazala i Mileva Čorak. Nije napustila ranjenike ni po cijenu života, već je ostala s njima na položaju. Odvažnost i smjelost je ispoljio u iznošenju ranjenika i bolničar Mato Hristić. U spasavanju tri ranjenika iz Drugog bataljona istakao se i borac Lazo Gležnić.

Iz brigade je 10 boraca poginulo, 11 ranjeno i osam nestalo.⁴⁸⁹ Po treći put je ranjen komandir treće čete Drugog bataljona Stjepan Lesjuk. Ranjeni su i vodnik Stipo Grgić i Slavko Radaković. Brigada je izgubila dva puškomitraljeza, 16 pušaka i sedam protivtenkovskih mina, a zaplijenila je dva puškomitraljeza i jedan automat i uništila tenk. Neprijatelju je 15 ljudi poginulo i 12 ranjeno, a zarobljen je vozač tenka.

U 11 časova uporište još nije bilo palo. S obzirom na težinu situacije⁴⁹⁰ (oko 13 časova je neprijatelj probio odbranu brigade „Jan Žiška“⁴⁹¹ i doveo je u polukruže-

⁴⁸⁹ Sem ostalih toga dana su nestali Josip Ivković, Duro Prgo-met, Marko Rokar, Jure Jurić i Stjepan Kopša.

⁴⁹⁰ Izvještaj štaba 17. brigade od 13. 5. 1944. štabu 28. udarne divizije o napadu na Hercegovac. Zbornik, tom V, knj. 27, str. 265.

⁴⁹¹ Izvještaj čehoslovačke brigade „Jan Žiška“. Zbornik, tom V, knj. 27, str. 268 i 25. brodske brigade, knj. 27, str. 305.

nje), štab divizije⁴⁹² je odlučio da prekine akciju i povuče jedinice ispod neprijateljskog udara,⁴⁹³ jer nije bilo izgleda da će se akcija uspješno dovesti do kraja.

U borbi za Hercegovac nijedna jedinica se nije mogla pohvaliti da se proslavila. Bilo je dosta nedostataka u komandovanju, a i opuštenosti i ležernosti. Izvjesno je i to da je akcija slabo pripremljena. Nedostajala je dobra veza između štaba brigade i bataljona, pa je bilo nemoguće brzo reagovati na promjene u toku borbe.

U prvom bataljonu su vladali potištenost i tuga. Kada je naredeno povlačenje, nikom se nije išlo, kao da su tek sada borci željeli da osvete svoje drugove, njihova tijela koja su sada u neprijateljevim rukama. Čete se svijaju u kolone i odlaze ka selu Kostanjevcu, gdje će se naredna dva dana odmarati.

Sekretar komiteta KP Prvog bataljona Ante Adamović sazvaio je za sutra (12.5) sastanak komunista s jednom jedinom tačkom dnevnog reda: neuspjeh zasjede kod Kajgane i Tomašice. Prisustovao je i sekretar brigadnog komiteta Branko Kuprešanin. Na komunistima je da samokritički potraže uzroke neuspjehu i gubicima bataljona - a posebno tome što poginuli i ranjeni borci nisu izvučeni s položaja.

Prije početka sastanka — mukla tišina. Očekuje se početak raspleta. Potom oštra diskusija, traže se uzroci neuspjeha. Ističe se da pripreme nisu bile dovoljne, da je bataljon ušao u izvršenje tog zadatka potcjenjujući neprijatelja. Budnosti nije bilo na osnovnim položajima, kao da su se svi bili oslonili na prvi vod druge čete na isturenim položajima. A on se povukao bez metka, nije upozorio nijednu jedinicu. Nije izvršio zadatak. Sa vodom je bio i komesar čete,

Neprijatelj je iskoristio rastinje i uspio da neopažano priđe bataljonu s boka i ugrozi ga i da natkrili položaje bataljona. čete su počele da se povlače gotovo u panici.

⁴⁹² Isto.

⁴⁹³ U borbama oko Hercegovca 28. divizija je izgubila 93 borca (izbačena iz stroja, 24 su poginula, 50 ranjeno i 19 nestalo).

Zahvaljujući odvažnosti jedne grupe boraca i dvojice puškomitraljezaca, bataljon nije doživio veći gubitak.⁴⁹⁴

Komunisti su ocijenili da su krivci rukovodioci voda i da su najodgovorniji za nastalu situaciju. Vodnik i komesar čete prije svih drugih.⁴⁹⁵ Za njih su tražene stroge kazne. Najkrivlji je onaj koji je najstariji i najodgovorniji — komesar čete. Za njega se tražila smrtna kazna. Sve oči su bile uprte u njega. Javnim glasanjem je odlučeno — smrtna kazna.

Komesar je ustao. Stao je uz plot, u jednoj bašti, gdje je održan sastanak. Smireno i pribrano počeo je da govori komunistima, a naročito rukovodiocima, da im se nikada ne desi kao njemu, što se desilo. Kaznu je primio kao pravednu. Svoj primjer je istakao kao negativan, onakav kakav komunist sebi ne treba da dopusti.

Svojim držanjem je ostavio na mlade komuniste snažan utisak. Viša komanda nije bila takvog mišljenja. Cijenila je njegovu samokritičnost, a spornu borbu kao trenutnu slabost, koju je on kasnije, u istoj brigadi, dokazao kao borac, a kasnije kao komesar čete. Martinu do kraja rata niko nije pominjao slučaj kod Hercegovca, jer je povratio povjerenje.

NAPAD NA UPORIŠTE KLOŠTAR IVANIĆ

Četrnaestog maja brigada je krenula k Čazmi radi napada na Kloštar Ivanić. Sa njom je bio komandant divizije.⁴⁹⁰ Rukovodio je napadom. Izdata je usmena zapovijest za napad, a početak je predviđen za 16. maj 1944. godine u ponoć.

⁴⁹⁴ Po sjećanju političkog delegata Jovanke Đermanović-Dračić, delegata u toj četi i komandira 3. čete Simeuna Đermanovića Sime.

⁴⁹⁵ Vodnik je bio Zdravko Vučetić Joco, seljak, mlad član Skoja, a komesar čete Martin Vojković, komunist od 1935. godine, prekaljeni revolucionar, ali bez borbenog iskustva, što je, po ocjeni komunisti, bio uzrok njegovog postupka u toj borbi. To je imalo uticaja i na više partijske forume i komande, pa je odluka preinačena i na lični zahtjev vraćen je u istu četu da se potvrdi. Već 14.6, u napadu na Veliki Grđevac, teško je ranjen i završio je rat u toj istoj brigadi — kao komesar čete.

⁴⁹⁶ Radoica Nenezic, narodni heroj, general-pukovnik.

Posadu, uporišta su činile ustaše, belogardejci i jedna satnija 1. gorske pukovnije, oko 300 ljudi.⁴⁹⁷ Sa sjeverne i jugoistočne strane je trebalo da napada Treći bataljon. Drugi je išao na sokolanu i ambulantu, Četvrti je bio u obezbeđenju od Lupoglave, a Prvi u brigadnoj rezervi, dok je njegova treća četa imala da zauzme samostan, veoma jaku zgradu iz koje bi neprijatelj mogao da pruža otpor.

Napad na Kloštar Ivanić je od Ivanić-Grada i Križa obezbeđivala Druga moslavačka brigada, a njen Drugi bataljon je izvodio diverziju na prugu Ivanić-Grad — Križ.⁴⁹⁸ Brigada se nije sukobljavala s neprijateljem, sem što je bilo pripucavanja patrola.

Zbog udaljenosti jedinica od objekta napada, akcija je zakasnila za 45 minuta, a bilo je predviđeno da se uporište uništi u toku noći. Borbu s neprijateljem su vodile po dvije čete iz Drugog i Trećeg bataljona. Odmah po prvom naletu, neprijatelj se povukao u zgradu općine i iz nje je se ogorčeno branio bombama i vatrom iz automatskog oružja.

U napadu na to uporište djelimično se uspjelo, do svanuća nije zauzeto. Zbog slabih zasjeda i mogućnosti da neprijatelj brzo interveniše, napad je prekinut. Zarobljeno je 17 neprijateljskih vojnika. Među njima je bilo nekoliko ustaša poznatih po zlu u tom kraju. Njima će suditi brigadni vojni sud. Iz ustaškog zatvora je puštena i stupila u brigadu Marica Đurašinović. Ona će do kraja rata biti njen borac.

U napadu su poginula tri druga i sedam je ranjeno, jedan teže. Ranjeni su vodnik Jozo Stajdler, stari borac, porijeklom Nijemac iz Budimaca kraj Našica, i vodnik Žarko Milaković.⁴⁹⁹

⁴⁹⁷ U bojnoj relaciji 1. zbornog područja o tome se kaže: „Jake odmjerničke snage noću između 15. i 16. maja napale su ustašku posadu u Kloštru Ivaniću. Upućeno je pojačanje iz 1. gorskog zdruga. U Ivaniću poginuo 1, a ranjeno 4 domobrana, poginuo 1 partizan, a 2 su zarobljena.“ Arhiv VII. sig. br. 5/1—9, k. 58.

⁴⁹⁸ Izvještaj 10. korpusa od 31. 5. 1944. godine GŠH o borbama i diverzijama i napadu na neprijateljske garnizone. Zbornik, tom V, knj. 27, str. 699.

⁴⁹⁹ Izvještaj štaba 21. udarne brigade od 17. maja 1944. godine štabu 28. udarne divizije o napadu na Kloštar Ivanić. Zbornik, tom V, knj. 27, str. 365.

U Čazmi je 17. maja 1944. godine održano javno suđenje kojem je prisustvovao velik broj građana. Na sudu se pojavilo mnogo svjedoka. Vojnom sudu Dvadeset prve brigade je predsjedavao njen komesar Franjo Šrempf Puba.

Na klupi za optužene sjedilo je 17 neprijateljevih vojnika. Vojni tužilac je čitao potresne dokumente o njima, koji su prema težini krivice razvrstani po grupama.

U prvoj grupi, prvooptuženi je bio ratni zločinac Josip Majcen, ustaški koljač koji je učestvovao u pokolju preko 180 Srba u Gudovcu. Zatim, Ivan Hrljić, ustaški agent, koji je ubio zarobljenog partizana Majdena; Milan Đuranović, mučitelj naroda, organizator „bijeje garde". Tužilac za njih traži najstrožu kaznu.

U drugoj grupi su dezerteri iz jedinica NOV koji su predali oružje neprijatelju, stupili u „bijelu gardu" i nastavili da teroriju narod. To su Stjepan Jerković, Stjepan Orkuša, Josip Bradić. Tu su i organizatori ustaškog pokreta Milan Lovrić i Stjepan Dlaka. I tako redom, tužilac traži primerne kazne za narodne izdajnike.

Pošto je sud saslušao više desetina svjedoka, koji su na potresan način teretili optužene, govoreći o njihovim zlodjelima prema narodu, sud se povukao na vijećanje. Odluku će saopštiti pred narodom predsjednik suda.

Vojni sud Dvadeset prve udarne brigade je, u ime naroda, prvu trojicu optuženih osudio najtežom kaznom — javnim vješanjem na trgu u Čazmi.

Optuženi u drugoj grupi, trojica vojnih dezertera NOV i dvojica ustaških funkcionera, osuđuju se na smrt strijeljanjem.

Četvorica ostalih optuženih osuđuju se na po dva mjeseca prisilnog rada. Trojica su oslobođeni optužnice, a dvojica pušteni bez suđenja.

Narod je burnim odobravanjem pozdravio presudu.⁵⁰⁰

NAPAD NA UPORIŠTA NARTU I VELIKO TROJSTVO

Realizujući zadatke koje je postavio GSH, štab Dvadesetog korpusa je izdao zapovjest⁵⁰¹ za napad na neprijate-

⁵⁰⁰ Ratni dopisnik 28. divizije Krčmar Stjepan Časni.

⁵⁰¹ Zbornik, tom V, knj. 27, str. 480.

ljeva uporišta Nartu i Veliko Trojstvo.⁵⁰² Napad je predviđen za 25. maj 1944. godine u tri časa po ponoći, a učestvovaće tri divizije, dok će u napad na svako uporište ići po jedna brigada. Na Nartu ide Prva moslavačka brigada, a Druga moslavačka je u korpusnoj rezervi.

Iz zapovijesti štaba Dvadeset osme udarne divizije od 23. 5. 1944.⁵⁰³ vidjelo se da će naše dvije brigade biti u zasjedi od Bjelovara, a Dvadeset peta brodska će zatvoriti pravac Garešnica — Bjelovar. Sedamnaesta brigada, sa dva odjeljenja minobacača i pontonirskim vodom, organizuje odbranu na liniji Bjelovarska rijeka — Ružnovac i zatvara put od Bjelovara prema selu Brezovcu.

Dvadeset prva udarna brigada s vodom pontonira dobila je najznačajniji zadatak: da direktno zatvori cestu Bjelovar — Narta — Čazma i postavi zasjedu na liniji kota 116 — mlin na Bjelovarskoj rijeci — veliki mlin sela Korenova, preko sela Korenova, kote 131 zaključno, i da zatvori sve pravce ka selu Narti. Minirana je cesta ispred Korenova, na više mjesta, i srušen je most kod velikog korenovskog mlina.

To je bila prva zamašna akcija. Svi borci su željeli da uspije. Na političkim pripremama se govorilo — neka naš prvi zajednički napad bude silovit, smio i pobjedonosan. Vi koji napadate, budite sigurni i u sebe i u jedinice koje vas osiguravaju.⁵⁰⁴ Sela u rejonu zasjede brigade još nisu vidjela partizane, a u njima ima i petokolonaša, pa su mogući istupi i provokacije. Zato ne treba nikoga puštati da izađe iz rejona zasjede brigade.

U posjedanju predviđenih položaja brigada je zakasnila oko čas i po, jer je morala da ide na prelaz određen za Sedamnaestu brigadu budući da je rijeka Česma od velikih kiša bila nabujala, izato je morala da zaobilazi. To je neprijatelj iskoristio i posjeo Korenovu i više od dvije trećine položaja prema zapovijesti.⁵⁰⁵ Brigada je posjela položaje: polje Grahovac, zapadno od Korenova, rubom šume, ispod Velikog Korenova, preko Bjelovarske

⁵⁰² U Narti se nalazilo oko 450 domobrana. Kostur je činila 3. bojna 4. gorske pukovnije, a u Velikom Trojstvu 120 feldžandarma. Arhiv VII, sig. br. 21/7, k. 108.

⁵⁰³ Zbornik, tom V, knj. 27, str. 491—496.

⁵⁰⁴ Zapovijest štaba 21. brigade od 24. maja 1944. za obezbjeđenje napada na Nartu. Arhiv VII, sig. br. 5/2, k. 1138.

⁵⁰⁵ Izvještaj štaba 28. divizije od 30. 5. 1944. godine štabovima 6. i 10. korpusa o obezbjeđenju napada na Nartu. Zbornik, tom V, knj. 27, str. 624.

rijeke, kota 113, i sela Galovca. Kada su naišle naše jedinice sa diverzantima, neprijatelj im je pružio žestok otpor, tako da se nije mogla minirati cesta ni most.

Položaj brigade za odbranu je bio nepovoljan, zbog skučenosti. Neprijatelj je dominirao, naša manevarska mogućnost je bila nikakva, pa je brigada morala da pribjegne defanzivnoj odbrani. Naši položaji su bili toliko blizu neprijatelju da ih je mogao prostreljivati iz Korenova, a i iz uporišta Narte. Dvadeset prva brigada je već do šest časova uspjela da odbije dva silovita neprijateljeva napada u njegovom pokušaju da se probije k Narti.

Neprijatelj je dovlačio iz sela Sredice pojačanja⁵⁰⁶ i organizovao jak napad uz podršku artiljerije i minobacača pravcem: Veliko Koreново — mlin na Bjelovarskoj rijeci, cestom ka koti 113 i Narti. Taj dio našeg položaja je izložen jakoj artiljerijskoj i minobacačkoj vatri iz bunkera, od Mlina na cestii, a i s leđa iz Narte. Neprijatelj u Narti je odbacio Prvu moslavačku brigadu, koja je bila u napadu, pošao naprijed i s leđa veoma ugrozio Drugi i Treći bataljon Dvadeset prve brigade.

U 10 časova neprijatelj, poslije artiljerijske pripreme, organizuje napad, ali njime nije pokrenuo nijednog našeg borca. U isto vrijeme uviđa da se iz napada povlače jedinice⁵⁰⁷ koje su napadale Nartu sa istoka, od Bjelovara, a odatle je bilo težište napada. S obzirom na takvu situaciju, štab brigade se konsultuje sa komandantom divizije i predlaže da se brigada povuče jer trpi osjetne gubitke a jedinice u napadu su odustale od zadatka.⁵⁰⁸ Štab korpusa to ne odobrava, jer želi da naveče obnovi napad.⁵⁰⁹ U to vrijeme neprijatelj je kod mlina u Kore-

⁵⁰⁶ U Sredicama se odmarala jaka njemačka jedinica, oko 1.500 vojnika.

⁵⁰⁷ 1. bataljon 1. moslavačke brigade nije ni učestvovao u borbi. Sklonio se iza kuća kada je na njega otvorena vatra. Drugi i Treći bataljon su zaustavljeni, a Drugi bataljon razbijen i povukao se. Brigada ima gubitke 9 mrtvih, 39 ranjenih i 30 nestalih. Izvještaj 10. korpusa od 31. 5. 1944. GŠH. Zbornik, tom V, knj. 27, str. 697.

⁵⁰⁸ sos Depeša 21. brigade štabu 10. korpusa: „Neprijatelj nadire od Korenova. Trpimo velike gubitke. Primijetili smo da neko nanušta uporište, ne znamo ko. Nismo sigurni da ćemo ovako izdržati cio dan." Arhiv VII, sig. br. 64, k. 1125.

⁵⁰⁹ sos Depeša 10. korpusa za 28. diviziju: „Neprijatelj je kontrajurišem izbacio Drugi bataljon Prve moslavačke brigade u napadu, preko mosta, to je banda. Držite sadašnje položaje do mraka, a tada ćemo prići likvidaciji uporišta." Arhiv VII, sig. br. 6—4, k. 1125. Knjiga depeša 28. udarne divizije.

novu otvorio branu i napunio kanal vodom koji je razdvajao Prvi i Drugi bataljon. Time je Prvi bataljon doveden u još teži položaj. Već su mu ranjena dva komandira čete.

Komesar brigade Puba odlazi s komandantom divizije u štab da se obavijeste o situaciji, jer je ona na položajima Dvadeset prve brigade krajnje neizvjesna: brigada je u sendviču između neprijatelja u Korenovu i Narti. Oslobodivši se pritiska, neprijatelj iz Narte napada brigadu s leđa pokušavajući da se probije ka Bjelovaru, tab brigade odlučuje, u 13 časova da se naše jedinice povuku. O tome je štab Dvadeset osme udarne divizije obavijestio štab Desetog korpusa depešom.⁵¹⁰

Brigada se povlačila u veoma nepovoljnim uslovima: danju, bez prihvata, pod unakrsnom vatrom, tako da jedna četa nije mogla da izvuče jednog poginulog i jednog ranjenog druga, među ranjenima su i komandir prve i treće čete Prvog bataljona Nikola Bogojević i Simo Đermanović, te obavještajni oficir Ljuban Krišković.

Neprijateljevi gubici nisu bili poznati. Nađeno je pet mrtvih i jedan domobran je zarobljen. Zaplijenjene su tri puške i nešto opreme.⁵¹¹

Ciljevi nisu bili postignuti zbog toga što su podaci o neprijatelju bili nerealni i nepotpuni, jer je naša obavještajna služba podbacila. Na tim podacima je operacija i planirana.

Jedinice što su bile u napadu nisu postigle ni djelimičan uspjeh, naprotiv doživjele su slom. Tako je brigada „Braća Radić" poslije pet časova borbe na Velikom Trojstvu, prekinula napad nakon žestokog neprijateljevog pritiska, uz 11 poginulih, 27 ranjenih i 11 nestalih, izgubivši teški mitraljez, puškomitraljez i 13 pušaka.⁵¹² Niko

⁵¹⁰ Jedinica 21. brigade, pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja, morale su da napuste položaje. Neprijatelj iz Narte sastao se s neprijateljem iz Bjelovara. Prvi i 4. bataljon imaju 15 izbačenih iz stroja, a kod 2. i 3. bataljona dosta gubitaka od artiljerije i minobacača. Knjiga depeša 28. divizije, Arhiv VII, sig. br. 6—1/4, k. 1125.

⁵¹¹ 2RO Bilo-Gora u Bjelovaru u svom izvještaju navodi da su pomoć iz Bjelovara sprečavala 21. i 17. brigada. Gubici domobrana: 3 poginula i 9 ranjeno. Vojnoistorijski institut, 28—1/23, k. 157.

⁵¹² Zbornik, tom V, knj. 27, str. 577—580.

je nije upozorio da na Starom brijegu, pored Velikog Trojstva, boravi oko 600 žandarma. Upravo oni su odigrali značajnu ulogu.

Za neuspjeh u napadu na Nartu bilo je više uzroka. Prvo, napad je počeo sa zakašnjenjem i nedovoljno odlučno od strane Prve moslavačke brigade. To je neprijatelj iskoristio, preoteo inicijativu, iskoristio nepovezanost Drugog bataljona, izvukao dio snaga iz uporišta, napao ga s leđa i razbio. Prvi bataljon je došao do linije neprijateljske odbrane i stao zadovoljivši se pripucavanjem na neprijatelja dok se nije povukao.⁵¹³ Brigada nije zaplijenila ni jednu pušku, a izgubila je oko 80 boraca (devet poginulo, 39 ranjeno, 30 nestalo). I odnos snaga je bio u korist neprijatelja:⁵¹⁴ 1 : 1, s tim što je neprijatelj bio u odbrani na fortifikacijski utvrđenim položajima, a i drugi činioци su mu išli u prilog.

Ni Sedamnaesta brigada nije posjela predviđene položaje, jer je neprijatelj bio u selima Galovcu i Brezovcu. Nije se sukobljavala s neprijateljem kao ni Dvadeset peta brodska.⁵¹⁵ Prema ocjeni štaba Dvadeset prve brigade, nije bilo objektivnih mogućnosti da se duže održi na položajima, ali je držanjem svojih položaja do poslije podne, izvršila zadatak i omogućila jedinicama učesnicima u napadu da ostvare predviđene ciljeve.⁵¹⁶

Prošla je godina dana otkad je štab brigade uputio prvi izvještaj: da je formirana i spremna za borbene zadatke. Godišnjica se imala zašto i proslaviti: iza brigade su bili krupni rezultati, mnogo pobjeda, u kojima je stečeno ogromno iskustvo. Ona je spremna da izvrši svaki

⁵¹³ Zbornik, tom V, knj. 27, str. 622—624.

⁵¹⁴ 1. juna 1944. godine je 1. moslavačka brigada imala na licu mjesta 461. borca. U svom sastavu: 4 bataljona, prateću četu, izviđački i prateći vod i minersku grupu. Bataljoni su imali manje od po 100 boraca, a napadala su 3 bataljona, što znači da su bile manje isriage napadača od branioca. Zbornik, tom V, knj. 27, str. 19 i str. 33—34.

⁵¹⁵ Izvještaj komesara 28. udarne divizije od 5. 6. 1944. komesaru 6. i 10. korpusa NOVJ. Arhiv VII, sig. br. 32/2, k. 482.

⁵¹⁶ Izvještaj štaba 28. divizije od 30. 5. 1944. štabu 6. i 10. korpusa NOVJ o borbama jedinica radi osiguranja napada na uporište Nartu. Zbornik, tom V, knj. 27, str. 624r—628.

zadatak. Postala je udarna, a mnogi borci, komandiri, komesari i komandanti svojim su junaštvom ušli u legendu brigade i šire.

Brigada je proslavila svoj jubilej uništavajući neprijatelja u borbi, jer svaki neprijateljski vojnik manje — korak je ka bržem uništenju fašizma.

„Brigadir“ br. 11 i 12, u uvodnom članku kapetana Jovana Drače, načelnika štaba brigade, pod naslovom: „Godišnjica 21. udarne brigade“, oživio je uspomenu na borbeni put brigade, njene borbe u Slavoniji, Moslavini, Zagorju, Turpolju i ponovo u Slavoniji da bi se sredinom 1944. godine ponovo našle u Moslavini. On podsjeća na mnoštvo bitaka u kojima je brigada odnijela pobjede nad neprijateljem i na kraju članka svodi rezultate.

Brigada je izbacila iz stroja oko 2.550 neprijateljskih vojnika i oficira: ubijeno je 1.177, zarobljeno 532 a ranjeno 839, a od toga 60 oficira i podoficira.

Krupan je i ratni plijen brigade: 1.609 pušaka,⁵¹⁷ 26 puškomitraljeza, 12 lakih i 11 teških mitraljeza, šest minobacača i više desetina mina, četiri topa, 274 granate, 1.300 defanzivnih i ofanzivnih bombi. Uništila je dva neprijateljska tenka i zapalila i uništila 18 motornih vozila, četiri putnička automobila, 820 bicikala i šest motocikala.

U diverzantskim akcijama je oštećeno 15 kilometara pruge, porušeno šest mostova, uništeno 18 lokomotiva i 200 željezničkih vagona. To su samo neki rezultati jednogodišnjeg borbenog dejstva brigade. U tim borbama su se kalili mladi ratnici, koji s ponosom nose udarničko ime.

Idejno-politički rad je bio plodotvoran: održano je na stotine predavanja i mitinga, opismenjeno na desetina mladića i djevojaka, napisano mnoštvo članaka i pjesmica za zidne, četne, bataljonske novine i brigadni list. Na svom borbenom putu brigada je bila vjeran tumač ciljeva narodnooslobodilačke borbe, ravnopravnosti, bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti. Bila je i mobilizator mladog naraštaja za stupanje u NOV i prihvatanje ideje naše revolucije, na velikom i prostranom oslobođenom području, poslije naših uspješnih akcija.

Sto se više bliži završetak rata, borbe su sve veće i žešće. Vode se okršaji širokih razmjera u kojima učestvuje više brigada i divizija. To iziskuje stalan napor, znanje i umješnost boraca i rukovodilaca. Da bi brigada, kao ope-

⁵¹⁷ Arhiv VII, sig. br. 16/g—1, k. 1139.

rativna jedinica, mogla da odgovori zadatku, potrebni su veliki naponi, dobro komandovanje, umješnost, stručno uzdizanje i angažovanje partijske i skojevske organizacije na jačanju borbenog morala, da se na uzvišenim zadacima istraje.

Poslije povlačenja iz zasjede od Bjelovara brigada je krenula na određeni joj rejon, u okolinu sela Ivanjske, Bereka, Sedlarice. Baš kad je pošla, tog jutra, u ranu zoru, neprijatelj je preduzeo desant na Drvar.⁵¹⁸ Taj događaj je odredio hitne zadatke jedinicama Šestog i Desetog korpusa, koji su se sadržavali u depeši GŠH. Ona je glasila: „Juče, 25. maja, ujutro u 7 časova, 700 njemačkih padobranaca je izvršilo napad na Vrhovni štab. Kombinovano sa ovim, Drvar napadaju tri divizije sa pravca: Banjaluka, Bihać, Lapac, Knin i Livno. Dvije stotine njemačkih aviona u neprestanom dejstvu ... u vezi sa ovim odmah otpočnite sa energičnim i stalnim dejstvom na glavnu prugu Beograd — Zagreb. Glavninu svojih snaga angažujte za izvršenje ovih zadataka.”⁵¹⁹

U zapovijesti štaba Desetog korpusa⁵²⁰ upućenoj podređenim mu jedinicama kaže se: „Mi moramo pomoći našim drugovima u Bosni, koji u ovom momentu brane centar našeg oslobođenog teritorija i tekovine naše trogodišnje borbe. Svaki naš borac, podoficir i oficir i komesar, treba da uloži maksimum napora da se postavljeni zadaci izvrše.”

Već sutradan je brigada krenula ka selima Dragancu, Suhvaji i Pobjeni, odakle će poći da ruši prugu Zagreb — Beograd, na prostoru Popovača — selo Kutina. Predviđeno je da se diverzija izvrši 27. 5. 1944. u 24 časa.

⁵¹⁸ U napadu na Drvar, 25. maja 1944, učestvovala su neprijateljske snage: 500. SS padobranski letaćki bataljon ojačan 384. pukom 373. legionarske divizije, 92 motomehanizovani puk, 1. policijski dopunski bataljon, 373. legionarska divizija. 1. rez. lov. puk, dijelovi 1. puka. „Branderburg”, borbena grupa 7. SS div. „Princ Eugen”, 202. tenkovski bat, uistaško-domobranske i četničke snage. Oslobođilački rat naroda Jugoslavije od 1941—1945, knj. 2, str. 93—106.

⁵¹⁹ Zbornik, tom V, knj. 27, str. 680, dep. 2.127.

⁵²⁰ Zbornik, tom V, knj. 27, str. 569—572.

Brigada je sa malim zakašnjenjem stigla na prugu, ali je izvršila diverziju u rejonu Popovače. Tu se sukobila s nepoznatim neprijateljskim snagama, koje su pred njenim naletom uzmakle.⁵²¹ Isto tako je izvedena diverzija na sredstvima veze, i iz zatvora u Popovcu pušteni su zatvorenici. Došao je oklopni voz i razdanilo se, pa se brigada povukla u obližnje brežuljke. Pred veče se razmjestila po selima oko Čazme.

Trinaestog juna je brigada krenula preko Garića i Moslavačke gore u sela Kutinica i Srpsko Selišće sa zadatkom da ruši prugu i uznemirava neprijatelja između Popovače i Banove Jaruge u rejonu Volodera. Kod sela Stupovače Prvi bataljon je vodio borbu s neprijateljem i ubio pet njegovih vojnika, ali je i sam pretrpio gubitke: pet ranjenih i jedan poginuli borac.⁵²² Svake noći se išlo na obezbjeđenje diverzanata koji su izvodili diverzije i napade na pruge. Poslije tri dana brigada se je premjestila u Kostanjevac i Popovac. Tu se odmarala za naredne zadatke. Desetog juna prelazi u rejon Nove i Stare Ploščice, gdje će obaviti završne pripreme za napad na Veliki Grdevac.

*

Po dolasku u Moslavinu vrijeme od mjesec dana iskorišćeno je, osim što se išlo u borbe na marševe, za rad u jedinicama za osposobljavanje komandi i štabova, održavanje političke nastave, rad s narodom na zborovima po selima. Izučavala su se iskustva iz borbi, podstaknut je kulturno-zabavni rad u jedinicama.

Na svjetskoj pozorišnoj sceni događaji su se smjenjivali filmskom brzinom. Crvena armija je u ofanzivi i lomila hitlerovsku armiju, otvara se Zapadni front, a na tlu Jugoslavije naše jedinice pobjedonosno slamaju okupato-

⁵²¹ „Oštećena je pruga Repušnica — Garešnica. Odmjetničke snage 21. i 17. brigade. Vođena je kod Popovače borba 1. gorskog zdruga i ustaše iz Popovače sa 21. brigadom. Naši gubici: 65 ranjeno i 1 zarobljen.“ Bojna relacija 1. gorskog zdruga. Arhiv VII, sig. br. 5/1—9, k. 58.

⁵²² „Posade iz Popovače, Kutine i Gojila poduzele su pothvat na području: Mikleuš — Srpsko Selište — Caire, napale dijelove 21. brigade u Srpskom Selištu i odbacile ih prema Dišniku i Bršljanici.“ Zbornik, tom V, knj. 27, str. 619.

ra i kvislinške formacije. I na političkom području je živahno: stvara se naša nova, mlada država. O svim događajima treba brzo i na što jednostavniji način upoznati našeg borca. Zbivanja je mnogo, a vremena malo. No entuzijizmu komunista, skojevaca, mladih komandira, komandanata i političkih komesara kao da nema granica.

I prije, a naročito početkom, ofanzive na Slavoniju nametnute su nam teške svakodnevne borbe i dugi marševi, u jako lošim zimskim vremenskim uslovima. Brigada nije imala prilike da se negdje okupi bar nekoliko dana na odmor, temeljitije pripreme, vojničke i političke, za zadatke u Moslavini.⁵²³ Zbog toga je bilo nekih nedostataka.

Manjkavosti iz ofanzive u Slavoniji su obrađene kao iskustva⁵²⁴ i jedinicama su postavljeni zadaci. O greškama, o svakoj od njih pojedinačno, raspravljalo se na svim četnim konferencijama, partijskim i skojevskim sastancima, ali je naglašena potreba da se mladi i hrabri borci ističu za primjer i pohvaljuju, javno, pred jedinicom. Neće biti vaspitno, govorilo se, ako se stalno samo o slabostima raspravlja, to može da obeshrabri mlade ljude.

Posebno se razgovaralo o akcijama u Moslavini, na Hercegovac, Kloštar, Ivanić i Nartu, i potraženi su objektivni nedostaci, a njih je bilo: olako shvatanje zadatka od jednog broja starješina, polovično izvršavanje naređenja, labavost i kolebljivost jednog dijela kadra, udaljavanje starješina od boraca, nedostaci u radu i rukovođenju, izvjesna indolentnost prema gubicima i opadanje brige za ljude, gubljenje naoružanja, opreme, tovarne i zaprežne stoke. To ga je bilo, rečeno je, manje ili više kod starješina svih stepena, od desetara do onih u štabu brigade.

Vojno-političke pripreme za akcije nisu uvijek bile temeljne, a od boraca se traži odgovornost, upornost i spremnost i na najveće napore. Otuda imamo dobro borbena raspoloženje kod boraca, ali i velike gubitke. Sav naš sastav se dobro držao u ofanzivi. Raspravljalo se i o onome što narušava drugarstvo, kao što su nehaj i birokratijski odnos.⁵²⁵

⁵²³ Izvještaj političkog komesara 28. divizije od 25. 5. 1944. komesaru 6. korpusa. Arhiv VII, sig. br. 9—1/1, k. 482.

⁵²⁴ Pismo 6. korpusa od 20. 5. 1944. potčinjenim jedinicama o iskustvima iz ofanzive na Slavoniju. Zbornik, tom V, knj. 27, str. 416—425.

⁵²⁵ Izvještaj komande korpusne oblasti 6. korpusa NOVJ za maj 1944. godine. Arhiv VII, sig. br. 38—1, k. 473 A.

Posebno je mnogo bilo posla oko jačanja budnosti i jedinica kada su na borbenom obezbjeđenju, odmoru, maršu. Sve češće neprijateljeve specijalne jedinice, „trupovi“, upadaju na slobodnu teritoriju i napadaju naše štabove, komande i jedinice. Vode ih ustaše, među kojima ima i naših dezertera,⁵²⁶ izdajnika, ljudi koji poznaju prilike na terenu i saraduju s pripadnicima pete kolone i agentima UNS-a⁵²⁷ što tajno djeluju na našoj teritoriji. To je potvrdilo i javno suđenje pred narodom u Čazmi.

Kritikovano je to što se politički radnici nedovoljno unose u probleme jedinica i ne realizuju programe predviđene za borce. Ima mladih komesara i delegata sa skučenim znanjem i onih koji ne znaju svoje dužnosti. Novi borci se moraju brže uvoditi u život naših jedinica. Tih dana su popunjena mjesta poginulih i ranjenih drugova,

⁵²⁸ Bivši domobran, borac 21. brigade, dezertar, izjavio je štabu 1. gorskog zdruga 22. 5. 1944. da se 21. brigada nalazi u selima Cerna, Lipovčan, Dragičevac, da ima 4 bataljona sa po 200 boraca. po 2 teške i po 12 strojopuškara, da je 17. i 21. brigada iz sastava 28. divizije, koja pripada 6. slavonskom korpusu, a koje su došle u 10. korpus radi osiguravanja pučanstva u Moslavini... Zadatak im je da uguše Mačekovu kliku. Ako im to uspije biće proglašeni za proletersku diviziju. Kažu da im je sada Mačekova opozicija opasnija od ustaške. „Bojna relacija i GZ za maj 1944, Arhiv VII, sig. br. 5/1—9, k. 58.

⁵²⁷ Agent UNS-a učitelj iz Lipovčana, Čazma, domobranski poručnik u rezervi, opisuje stanje na slobodnoj teritoriji oko Čazme: „... početkom studenog 1943. kroz sela su prolazile veće grupe partizana, među njima 17. i 21. brigade, uzorni, vrlo dobro obučeni i obučeni, imaju dosta puškomitraljeza, mitraljeza, lakih i teških minobacača, protivoklopnih puškara i mitraljeza, topova i nekoliko haubica. Odnos partizana prema narodu je korektan, Komandanti su strogi, kažnjavaju za svaki prekršaj, pa i streljanjem. Nisu smjeli prigovarati slaboj hrani i stanovanju. Kada nije bilo soli, davali su po kućama besplatno. Jedino je 21. brigada zaplijenila nekoliko kola i konja sa priborom, što je protivno njihovim propisima. Svi komesari su komunisti, ali malo ih je intelektualaca... U kotaru vrše mobilizaciju, koja je dobrovoljna. ali niko ne smije ostati ni kod kuće. Planirali su mobilisati 1.800, a javilo se 460, od čega je 160 liječnička komisija oglasila nesposobnim. Iz moslavačkih brigada stalno bježe kući, do nove godine svi su pobjegli kućama ili se javili dobrovoljno u partizane. Bježe Hrvati koji nisu bili komunisti.

„U zaključku smatra da se iza svega rada partizana krije Komunistička partija, i to je razlog što narod ne vjeruje proglašenima AVNOJ-a i ZAVNOH-a... Boljševički poredak koji bi bezuvjetno došao, naprije našem selu. bio bi prihvaćen samo silom. Zbornik dokumenata o Obavještajnoj i bezbjedonosnoj službi april-jun 1944, knj. 15, str. 56.

a neke starješine su smijenjene sa dužnosti. Za komesare čete u Prvom bataljonu postavljen je Ivan Sušković, u Drugom Dražan Volner Bačuška, u Trećem Jovan Vranešević, u Četvrtom Slavko Blagojević, za zamjenika komesara čete Božica Dimitrijević i Jovo Jevrosimović, a za delegata mitraljeskog voda Stjepan Ozimec.⁵²⁸ Tih dana (7.6), Prvi bataljon se oprostio od svog komesara Ivana Krmpotića, jer je on otišao za komesara Dvadeset pete brodske brigade, a na njegovo mjesto postavljen je Osman Maglajlić.

U jedinicama se proučavaju odluke III zasjedanja ZAVNOH-a i II zasjedanja AVNOJ-a. Međunarodna situacija, stanje na svim savezničkim frontovima i veoma povoljna klima u našoj zemlji iskorišćeni su za povećavanje borbene čvrstine i odlučnosti boraca. Sav sastav brigade je svjestan svog zadatka i značaja prisustva u Moslavini, gdje je neprijateljska propaganda još jaka. Otvaranje drugog fronta i nezadrživa ofanziva Crvene armije, te veliki uspjesi naših jedinica širom zemlje, bile su teme za razgovor s narodom, koji nas je u ogromnoj većini prihvatio. No naši mitinzi i zborovi nisu bili tako posječeni kao kada smo 1943. godine boravili u tim krajevima. Posebno mjesto u našoj političkoj djelatnosti bila je izdajnička politika dr-a Mačeka i jednog dijela HSS s ciljem da se tamošnjem hrvatskom seljaku prikažu u pravoj svjetlosti.

Isto tako je trebalo objasniti borcima i starješinama zašto je naše rukovodstvo prihvatilo dijalog s predstavnicima izbjegličke vlade sa Subašićem na čelu kao neko naše popuštanje. A HSS je vodio propagandu, pa se od seljaka moglo čuti:

„A ipak bude kak se gospoda dogovore.“

Čak je i novi način pozdravljanja u našoj NOV, ne više pesnicom, protumačen:

„E da, to je priprema za dolazak kralja Petra u Jugoslaviju.“⁵²⁹

Kulturno-prosvjetni rad je živnuo u svim jedinicama. Izašle su i džepne četne i bataljonske novine i „Brigadir“. Za zidne novine se podjednako zanimaju borci i građani. Pokrenut je rad s pjevačkim zborovima, a u če-

⁵²⁸ Naredba štaba 21. brigade br. 15 od 12. 6. 1944. o postavljanju komesara. Arhiv VII, sig. br. 19—3, k. 1138.

⁵²⁹ Izveštaj komesara 33. divizije od 6. 7. 1944. Arhiv VII, sig. br. 2—1/14, k. 1207.

tama se uče i recitacije. U kulturno-prosvjetnim odborima su popunjena mjesta poginulih i ranjenih drugova.

Održano je savjetovanje s komandama četa i bataljona. Ukazano je na slabosti koje su zapažene u borbenim dejstvima i na način njihovog prevladavanja. Opšti neodložan zadatak je bio temeljito vojničko osposobljavanje boraca.

Sa oduševljenjem je prihvaćano takmičenje između brigada koje je pokrenuo štab divizije. Trajaće mjesec dana, od 4. 6. do 10. 7. 1944. godine. Sastoje se iz 14 disciplina i aktivnosti, težište je na onome što pomaže jačanju borbene osposobljenosti jedinice. Učestvuju bataljoni, čete i vodovi nadmeću se i među sobom, a u odeljenjima se to radi pojedinačno. Takmičarski duh je ovladao u cijeloj brigadi. To će i te kako doprinijeti sjajnijim pobjedama jedinica.

Boraveći u Moslavini, bogatom kraju, brigada se okrijepila i osvežila. Ishrana boraca se poboljšala. Ima soli, što je najvažnije. Epidemija skorbuta je opala, a oni što su oboljevali od te bolesti oporavljaju se. Ishrana više nije problem. Stiče se utisak kao da u tim selima nije rat. Nastoji se da se namirnice skupe preko MNOO, da se hrana priprema na zajedničkim kazanima u intendanturi, po bataljonima. Na taj način su jedinice stalno na okupu, mobilne, a i poboljšana je borbena spremnost. Problem je što borci nemaju porcija, ali se čini sve što se može da se nabave. Tako se brigada odmorila, organizaciono sredila i politički i vojnički spremila za nove zadatke.

NAPAD NA UPORIŠTE VELIKI GRĐEVAC I BORBA OKO NJEGA

Kada je štab Desetog korpusa izdao zapovijest⁵³⁰ da se napad na Veliki Grđevac, brigada je još bila u selima Novi i Stari Ploščici. Drugog dana je njen štab primio zapovijest od štaba Dvadeset osme udarne divizije⁵³¹ u kojoj je stajalo da se brigadi povjeri oslobađanje Velikog Grđevca. Određeno je vrijeme početka napada: 13. 6. 1944. u 24 časa.

⁵³⁰ Zbornik, tom V, knj. 28, str. 129—132.

⁵³¹ Zapovijest štaba 28. divizije od 11. 6. 1944. potčinjenim jedinicama, knj. 28, str. 190—195.

Od Daruvara i Grubišnog Polja napad obezbjeđuje Sedamnaesta brigada sa Daruvarskim i Bilogorskim odredom. Pravac: Garešnica — Veliki Grđevac zatvaraju jedinice Trideset treće divizije Desetog korpusa. Brodska brigada zatvara pravac od Velike Pisanice, s tim što jedan bataljon daje za divizijsku rezervu. Pošto se obračuna s neprijateljem u Severinu, Trideset druga divizija Desetog korpusa će zatvarati pravac od Bjelovara.

Neprijateljsko uporište u Velikom Grđevcu činile su: 2. satnija oružničke škole, oružnička postaja u Velikom Grđevcu, grupa ustaša iz pomenutog združenja — ukupno oko 255 neprijateljskih vojnika⁵³² Komandir uporišta bio je ustaški satnik Rudolf Delač.⁵³³

Pošto je proučio zapovjest i razumio zadatak, štab Dvadeset prve brigade je shvatio da je riječ o žilavom i prepređenom neprijatelju koji se dobro utvrdio bunke- rima, a jake zgrade — Vatrogasni dom, Osnovnu školu — pripremio za odbranu. Ispred njih je postavio žičane prepreke i mjestimično minska polja. Neprijatelj se odlučio da se žilavo brani.

Štab brigade je odlučio⁵³⁴ da u početku napadaju dva bataljona, a pošto probije spoljnu odbranu, da ubaci u borbu i Drugi bataljon, zatim da presiječe izduženo uporište na više mjesta, izoluje pojedine vatrene tačke i jednu po jednu uništi. Brigada je ojačana sa tri topa, tri odeljenja minobacača i dva protivtenkovska minobacača „džon bui". Dodijeljeno joj je dovoljno eksploziva da može da obrazuje jurišne grupe. Prvom i Trećem bataljonu su dodijeljene grupe diverzanata koje će praviti prolaze u žičanim preprekama i minskim poljima i rušiti utvrđene objekte.

⁵³² Bojna relacija 1. zbornog područja o napadu na Veliki Grđevac kaže: između ostalog, „da se u V. Grđevcu nalazila i 6. satnija 4. posadne bojne, koja je davala stražu na mostu kod V. Grđevca na Slatkom potoku i Česmi, te su se svi povukli u V. Grđevac." Arhiv VII, sig. br. 6/1, k. 58.

⁵³³ Satnik Delač je bio zarobljen u Našicama 4. 6. 1943, a bio je komandir inženjerijske čete 4. inženjerijskog bataljona u Našicama. Sve do 12. 10. 1943. nalazio se u 6. korpusu u zarobljeništvu, kada je 4. gorski zdrug pokrenuo preko Zagreba — doglavnik Miško Račan piše o njemu kao poručniku ustaške vojnice, koji je odmjeticima uterao strah u kosti. Arhiv, VII, sig. br. 33/5—3.

⁵³⁴ Zapovijest štaba 21. udarne brigade za napad na V. Grđevac od 12. 6. 1944. Arhiv VII, sig. br. 7—1/2, k. 1132.

Najvažniji zadatak je dobio Prvi bataljon. Stoga je ojačan sa dva protivtenkovska topa, dva protivtenkovska bacača raketa, dva odeljenja teških minobacača, tri mitraljeza i grupom diverzanata koji će postaviti prolaze kroz žičana i minska polja. Dvije njegove čete napadaju neprijatelja od sela Gornje Kovačice, a jedna zauzima raskrsnicu puteva i spriječava manevrisanje neprijateljskih snaga po uporištu i eventualno njihovo bekstvo odatle.

Treći bataljon, ojačan topom i minobacačem, sa grupom diverzanata, napada uporište s juga. Jedna njegova četa napada desnom stranom, od sela Pavlovca ka Velikom Grdevcu i ka Kapeli, jedna četa ka pravoslavnoj crkvi, putem za Veliku Barnu, kroz grupu kuća u pravcu kapele i obračunava se s onima što su u školi.

Drugi bataljon, bez jedne čete u drugom ešelonu, po probouju spoljašnjeg obruča ubacuje se uz glavnu raskrsnicu, nastupa ka jugu, i zajedno s Trećim bataljonom, zauzima školu. Jedna četa zauzima željezničku stanicu. Četvrti bataljon je u brigadnoj rezervi.

Napad je počeo sa 15 minuta zakašnjenja. Cilj je bio — razbiti neprijatelja prvim naletom, jer ako se sredi, to može da ima teže posljedice, kao što je mučno zauzimanje jedne po jedne otporne tačke.

\ Sadejstvo puškomitraljeza i diverzanata je odlično. Odvažni diverzanti su napravili prolaze u žičanim preprekama. Na krilu Trećeg bataljona je otkriven u žičanoj mreži, baš kada je dovršavao posao devetnaestogodišnji komandir diverzantskog voda Ljuban Savanović. Rafal ga je presjekao. U mnogim borbama on se pokazao kao junak, i dva puta je istican za primjer.

Cim su svladani spoljni otpori, neprijatelj je sabijen na uzan prostor.⁵³⁵ Svi pravci napada su bili naseljeni, te su se borci vješto koristili tom okolnošću — kuće i ostale zgrade su im služile kao zakloni, tako da su brzo prodirali. Veoma dobro je bilo sadejstvo automatskog oružja, jurišne grupe, i visok učinak „džon bula“, koji je prvi put tada upotrijebljen u brigadi.

Neprijatelj se povukao u Vatrogasni dom i školu. Ta da su na scenu stupili naša artiljerija i „džon bui“. Iz „džona“ su ispaljene četiri mine, koje su napravile velike rupe u utvrđenoj zgradi. Ispaljeno je i 13 granata iz topo-

⁵³⁵ Izveštaj štaba 21. brigade od 18. 6. 1944. štabu 28. divizije o napadu na V. Grdevac. Zbornik, tom V, knj. 28, str. 308—312.

va na utvrđenu školu. Svaka granata je ispraćena veseljem naših boraca. Svaki čas se očekivalo da neprijatelj isturi bijelu zastavu.

Veza sa štabovima bataljona u napadu je odlično funkcionisala, tako da je štab brigade stalno bio upućen u situaciju i mogao je na vrijeme da obavještava štab Dvadeset osme divizije o razvoju borbe. Među bataljonima je vladalo takmičarstvo, iako se išlo pomalo i nekontrolisano. Neprijateljeva odbrana je slabila, neorganizovano se pružao grupni otpor. Bilo je uveliko svanulo kad je neprijatelj uspio da pronade mogućnost za bjekstvo po grupama. Jedni su pružali otpor uzdajući se u pomoć neprijateljskih vojnika. Ipak je oko 50 uspjelo da pobjegne.⁵³⁶

Poslije osam časova borbe, oko osam izjutra, komandant brigade major Dušan Kreća, mogao je da izvršiti štab 28. divizije da je uporište likvidirano, tj. da je zadatak izvršen. Zarobljeno je 111 neprijateljskih vojnika i poginulo ih je oko 90, a među njima su bile poznate ustaše Jakopović i Udžbinac. Zarobljena je ekipa tzv. ustaškog seljačkog gospodarstva sa zamjenikom ministra na čelu.⁵³⁷ Zaplijenjeno je devet puškomitraljeza, jedan teški mitraljez, 120 pušaka, 150.000 metaka, pet automata, četiri pištolja, pet kamiona, automobil, motocikli i mnogo šta drugo od opreme.

Iz brigade je 18 ljudi poginulo i 27 ranjeno. Poginuli su rukovodioci: komandir čete Dragoljub Mijatović, Ljuban Savanović, Zorka Miljković, osamnaestogodišnja djevojka iz Skenderovaca kod Pakraca, najhrabrija žena u Dvadeset prvoj brigadi, mladi vodnik, komandir odjeljenja Katica Čavrak, sekretar Skoja u Drugom bataljonu, osamnaestogodišnja djevojka iz Brinja, vodnik Aleksa i delegat voda Rudolf Magner.

U pravoslavnom groblju, pored crkve, sahranjeno je u zajedničku grobnicu 12 boraca iz Drugog bataljona: šest Hrvata i šest Srba. Niko od njih nije bio stariji od 20 godina, sem Mije Mašića, iz Starog Grada kod Koprivnice. Tu su pokopani Katica Čavrak, iz Brinja, Francika Jako-

⁵³⁸ Njih 7, među njima i satnik Delač, iz zasjede su uhvatili borci 25. brigade i vratili na suđenje u V. Grđevac. Arhiv VII, si!g. br. 8—2, k. 1124.

⁵³⁷ „Optuženi su ministar Heper Sercer, zapovjednik Delač a nad drugim zarobljenicima vodimo istragu. Uhapšen je i katolički pop, zbog zlostavljanja savezničkih pilota.” Arhiv VII, siig. br. 6/1—4, k. 1125, depeša štaba 28. divizije od 15. 6. 1944.

pec (20) iz Križevljana kod Ludbrega, Milka Školjević, Aleksa Bosanac, iz Rijenaca kod Slatine, Rudolf Magner, iz Tuzle, Krsta Vučić, iz Pušina kod Orahovice, Martin Filić, iz Ivankova kod Vinkovaca, Josip Miković, iz Zitkovca kod Velike Gorice, Mirko Đurđević, iz Klisa, Slavonska Požega, Milan Rusić, Osijek, i Nikola Delić, iz Omiša. Svi su izginuli tu oko škole.⁵³⁸

Među lakše ranjenima su bili komandant Prvog bataljona Petar Okuli, vodnik Jozo Romić, Petar Samardžija, delegat Jovanka Dragić i desetar Ante Filipović.

Stab brigade ocjenjuje da su se sve jedinice dobro držale i da dosta pojedinaca zaslužuje svaku pohvalu. Iz Prvog bataljona su se istakli vodnik Stevo Čović, desetar Ante Filipović, vodnik Svetozar Verčević Cveće, vodnik Branko Mihaljević, Simo Ignjatović' puškomitralješci Huso Ivičić i Pero Tomić, borci Dušan Mislenčević, Petar Sašlić, Marijan Jurić i desetar Dušan Kneginić.

U Velikom Grdevcu je Dvadeset prva brigada ostala kao garnizonska jedinica. Održavala je red u uporištu, obezbjeđivala izvlačenje plijena, i privođenje i hapšenje neprijatelja i izvođenje na narodni sud. Suđenje je trajalo dva dana. Istraga je pažljivo ispitivala sve okrivljene. Prema svim zarobljenicima se postupalo humano. Seljaci su dolazili iz okolnih sela da svjedoče i prepoznaju one koji su najviše zlostavljali narod.

Suđenje je bilo u školi. Sudsko vijeće su, osim pripadnika brigade, činili i terenski radnici iz tog kraja. Sud je izrekao 20 smrtnih presuda i Delaču, a ostali su pušteni kućama. Veći broj zarobljenih domobrana je izjavio da žele u NOV,⁵³⁹ a svi ranjenici su upućeni na liječenje u naše bolnice.

Na obezbeđenju je najžešću borbu vodila Sedamnaesta brigada s neprijateljem⁵⁴⁰ koji je nastupao iz Grubiš-

⁵³⁸ Zapisao borac Franjo Mišković, džepne novine Drugog bataljona.

⁵³⁹ Seća se politički delegat 1. čete 3. bataljona Ostojić-Džebić Mara, čiji je vod obezbjeđivao zarobljenike, privodio ih na saslušanje i suđenje.

⁵⁴⁰ U bojnoj relaciji 1. zbornog područja za jun 1944. rešeno je: „Po nalogu 1. kozačke divizije (iz Bjelovara), 4. gorski zdrug je postrojio pothvatnu skupinu: 11. ustašku bojnu, zapovjednik bojnik Majer, 6. i 7. isatnija 4. GZ, oklopni vod 4. GZ. Brdska baterija 12. diviziona razbila je jake komunističke snage u šumi

nog Polja. On je na svaki način nastojao da se probije u Veliki Grđevac. Odbijeno je pet neprijateljevih juriša, a kada je on utrošio sve svoje rezerve, riješio je, i uspio, da probije odbranu brigade i razdvoji je na dva dijela.

To je bilo 16. 6. 1944. Neprijateljjev gubitak: devet poginulih i 15 ranjenih.

Dok se još vodila borba za Veliki Grđevac neprijateljska vojska je pobjegla u Bjelovar iz Severina i Velike Pisanice, tako da na tom pravcu nije bilo borbe.

Prije nego što će napustiti Veliki Grđevac, ispred Velikog Grđevca, na rijeci Česmi su Drugi i Treći bataljon postavili zasjedu. Povelu se oštra borba sa ustaškom kolonom koja se od sela Pavlovca probijala ka Velikom Grđevcu uz podršku tenkova. Iskoristivši rastinje, pa i visoko žito, jedna ustaška jedinica je uspjela da zaobiđe bok Drugog bataljona i da, u sadejstvu sa snagama što su bile u zahvatu saobraćajnice, potisne Drugi bataljon nanijevši mu osjetne gubitke.⁵⁴¹ Prva četa se povukla u neredu, ostavljajući ranjene i mrtve. Posljedica toga je bila to što je ugrožena treća četa. Zarobljena su dvojica boraca i komesar treće čete Branko Bosanac Zoran.⁵⁴² Dru-

Zdenački gaj u Selu Zdencu u smjeru V. Jasenovača, radi pomaganja II. ustaške bojne, protjerala je i razbila 17. komunističku brigadu. Arhiv VII, sig. br. 6" 1—24, k. 58. I dalje se kaže da su ustaše imale 5 mrtvih i 20 ranjenih, među kojima su bila 4 oficira i ustaški bojnik Majer. Zbornik, tom V, knj. 28, str. 680—681 i 688.

⁵⁴¹ Zbornik, tom V, knj. 28, str. 680 i 688.

⁵⁴² Ustaše su brzo nastupale od sela Pavlovca ka Velikom Grđevcu. Na samoj ivici sela 2. bataljon se više povlačio nego što je davao jači otpor. Nalazio se na krilu čete i vidio preko puta u jednom dvorištu komandanta Đuru Bubana. Grupa boraca je snažno otvarala vatru na ustaše koje smo vidjeli ispred nas. Naredio je borcima da se prebace na naredni položaj, a on ih je štitio vatrom. Odjednom je primetio sa svih strana prema njemu ustaše. Bacio je na njih bombu i nastavio da puca iz automata. Uleteo je u kuću, pretpostavljajući da ima izlaz na suprotnu stranu. Ostao je bez municije. Ustaše su ga zarobile. Doveden je kod škole u Velikom Grđevcu. Vezali su ga žicom da ga objese o banderu. Žica je pukla, u tom je naišao ustaški oficir (kasnije je doznao da je to poručnik Katalinić), odredio je ustaškog podoficira i dva ustaša da ga sprovedu do Bjelovara, a odayde u Daruvar vozom. Bio je u zatvoru IV Gorskog zdruga, osuđen je na smrt kao talac. Više puta ga je saslušavao bojnik Majer, a i agenti UNS-a iz ZRO Nova Gradiška. Kada su ustaše napustile Daruvar, 16. septembra 1944. godine odveden je u Kutinu, a odatle u Zagrebu, u logor na kanalu koji su obezbjeđivali domo-

g četa se povukla u šumu Rovački konak. Tako je otvoren put neprijatelju u Veliki Grđevac.

U toj borbi je poginulo 11 drugova, pet ranjeno i s komesarom treće čete su zarobljena dva borca. Izgubljeno je devet pušaka i jedan puškomitraljez.

Na položajima oko Male Pisanice i Ograde, primili su borbu Treći i Četvrti bataljon i prinudili neprijatelja da se razvije. Ranjeno je još pet drugova. Među ranjenim drugovima bili su Mihajlo Donolišan i Stjepan Ozimec, zamjenici komesara četa, komesar čete Hamdija Avdić, delegat Mirko Dukić i vodnici Božo Relić i Petar Čaglič. Neprijatelju je oko 30 ljudi izbačeno iz stroja i zaplenjeno mu je 20 pušaka.⁵⁴³ On je, međutim produžio nastupanje ka Bjelovaru, ali je kod sela Dautana stupio u oštru borbu sa trideset drugom divizijom i tu su mu nanijeti veći gubici.⁵⁴⁴ Tako je završena borba za Veliki Grđevac.

BORBENA DEJSTVA NA BILO-GORI

Pošto se „odlijepila“ od neprijatelja, iduća dva dana je Dvadeset prva brigada boravila u selima Bedeničkoj, Ribničkoj i Jasenku, spremna da brani sela na slobodnoj teritoriji do mogućih neprijateljevih iznenadnih napada. Prema planu sljedeća operacija, Dvadeset prva brigada je upućena u rejon Đurđevca da bi ušla u to mjesto. Međutim, nije se znalo da je prethodnog dana (18.6) neprijatelj posjeo to mjesto.⁵⁴⁵

Neprijatelj je, 20. 6, krenuo da pljačka obližnja sela. Došlo je do borbe u susretu kod sela Čepelovca. Prvi bataljon se razvio u strelce i u snažnom naletu razbio ne-

brani. Upoznao se sa domobranom Josipom Crnjakom, koji je bio zarobljen kao borac 2. bataljona 21. brigade. Povezuje se, preko ilegalne organizacije NOP-a, u Zagrebu i u oktobru 1944 godine bježe na slobodnu teritoriju i odlaze u Slavoniju. Do kraja rata su bili u Osiječkoj brigadi 6 Korpusa NOVJ, seća se sada pukovnik u penziji Branko Bosanac Zoran iz Novog Beograda.

⁵⁴³ Izveštaj štaba 21. brigade štabu 28 divizije od 17. 6. 1944. o borbama oko Velikog Grđevca. Arhiv VII, sig. br. 6—2/2, k. 1124

⁵⁴⁴ Bojna relacija 4. gorskog zdruga po akciji „Majer“ se kaže „da je bojna skupina pretrpjela gubitke: 11 poginulih i 40 ranjenih“ Arhiv VII, sig. br. 7/1—15 k. 59

⁵⁴⁵ Izveštaj zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva. Zbornik, tom V, knj. 28, str. 690.

prijatelja, kome je 10 ljudi poginulo i više ranjeno. Neprijatelj se povukao u svoj garnizon neobavljena posla.⁵⁴⁶

Brigada je krenula u sela bliže Koprivnici. Kada je stigla nadomak Gornje i Donje Zdelice, čula se jaka ali kratkotrajna pucnjava. To je jedna ustaška jedinica bila napala dijelove štaba Desetog korpusa NOVJ sa prištapskim jedinicama. Brigada je požurila k tom mjestu. Prvi i Drugi bataljon su se razvili za borbu i u naletu razbili iznenađene ustaše „bobanovce“.⁵⁴⁷ Tu je neprijatelju poginulo 30 ljudi, a ne zna se koliko je tačno ranjeno. Bataljoni su gonili neprijatelja sve do sela Gornjih i Donjih Mosti.⁵⁴⁸

U tim okršajima je pet boraca brigade ranjeno, najviše rukovodilaca: komesar čete Ivan Šušković, vodnik Vinko Zivković, mlađi vodnik Milenko Oror. Ranjen je i Leopold Gajšek.

Neprijatelj je nastojao da stalno bude u borbenom dodiru s našim jedinicama. Već 27. juna jedna ustaška bojna je napala naše jedinice u rejonu Donjih i Srednjih Mosti. Neprijateljevi gubici su nepoznati, a iz brigade su ranjeni vodnik Ivan Papić i desetar Ivan Raspopović. Pretpostavlja se da neprijatelj želi da kontroliše cestu Koprivnica — Bjelovar.

Likvidacijom uporišta Veliki Grđevac i Pisanica poboljšala se povezanost slobodne teritorije u Moslavini i Bilo-gori, a samim tim i širenje našeg pokreta prema Podravini. Neprijatelj je, međutim, stavio sebi u zadatak da u 1944. godini osposobi i održava podravsku magistralu za svoj saobraćaj. Baš u tom mjesecu je posjeo Novi Grad,

⁵⁴¹ Tom prilikom nestali isu iz 1. bataljona Viktor Veselić i Stevo Novak. Arhiv VII, sig. br. 1—2, k. 38.

⁵⁴⁷ Tako su se nazivali po svom zapovjedniku, ustaškom pukovnijom Rafailu Bobanu. On je komandovao poznatim 75. ustaškim stajaćim zdruhom, koji je iz Livna, februara 1944. godine, prebačen u Koprivnicu, u kojoj će ostati do kraja rata. Peti ustaški zdruh je imao u Koprivnici bojne: 1. sa 563 ustaše; 7. sa 463; 25. bojna sa 894 i 20 bojnu u Cukovcu sa 332 ustaše. Takva mu je bila dislokacija juna 1944. Ulaskom u Koprivnicu, taj ustaški zločinac je zaveo strašan teror i represalije. Streljao je oko 250 progresivnih ljudi i sve one koji su se eksponirali u 4 mjeseca slobodnoj Koprivnici kao simpatizeri ili pripadnici NOP-a.

⁵⁴⁸ Izveštaj štaba 28. divizije od 13. 7. 1944. štabovima 6. i 10. korpusa NOVJ o akcijama izvedenim od 14. juna do 2. jula 1944. Zbornik tom V, knj. 28. str. 206.

Virje i Đurđevac, a ranije Koprivnicu i Ludbreg, i ojačao je garnizone u Zagorju.⁵⁴⁹ Pavelić je doveo na taj prostor svoje, ustaške, najelitnije jedinice (PTS), pod komandom poznatog ratnog zločinca Ante Moškova, ustaškog generala.⁵⁵⁰ Tako su ustaše kontrolisale cijelo Zagorje sa gornjom Podravinom, gestapovcima i malim brojem domobranskih jedinica.

Svuda gdje su te jedinice stizale sprovodile su bezobziran teror i tako natjerale strah u narod šireći ujedno propagandu da se stupa u ustaške redove.⁵⁵¹

U to vrijeme je Pavelić proglasio amnestiju,⁵⁵² kojoj su se uplašeni ljudi, pa i jedan broj članova Patrije, i neki poznati aktivisti, odazvali.⁵⁵³ Neprijatelj je nastojao da na svaki način ostvari saobraćaj na cestama Varaždin — Koprivnica i Koprivnica — Križevci — Zagreb i da osposobi saobraćajnicu Koprivnica — Virovitica — Osijek.

Bojeći se bombardovanja Zagreba i većih gradova, neprijatelj je oko 3.000 svojih ranjenika razmjestio po

⁵⁴⁹ U to vrijeme dislokacija ustaških jedinica, pod komandom zapovjedništva RTS u Varaždinu bila je: 1. pukovnija, zapovjednik potpukovnik Gredelj, 1. bojna, nadsatnik Bjelobrk, u Ludbregu, 2. bojna satnik, Vidaković u Novom Marofu, 3. bojna, zastavnik Gavezi u Ivanec Lepavine, 4. bojna, Varaždin, satnik Šarić. Druge ustaška pukovnija, 1. bojna Hrašćina Trgovište, 2. bojna Križevci-Varaždinskog Toplice, 3. bojna D. Mihaljinec, 5. ustaški stajaći zdrg u Koprivnici, vidi objašnjenje 547).

⁵³⁰ Osuđen na smrt u poznatom Zagrebačkom procesu 1948. godine ubačenim ustašama iz inostranstva u našu zemlju.

⁵⁵¹ Izveštaj štaba 10. korpusa NOVJ od 13. 7. 1944. godine GS NOV i POH o operativnoj situaciji u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, organizaciji i formaciji korpusa. Zbornik, tom V, knj. 29, str. 188—201.

⁵⁵² ... u času kada je Crvena armija napredovala, neprijatelj je parolom o amnestiji uspio da odvuče tolike ljude u vojsku. Depeša GS br. 171/2331 od 11. 6. 1944. Zbornik, tom V, knj. 28, str. 553, za komesara 10. korpusa NOVJ.

⁵⁵³ Okružni komitet u Varaždinu 11. 4. 1944. u svom izveštaju Oblasnom komitetu u Zagrebu piše o stanju Kotarskog komiteta Ludbreg i između ostalog kaže: „Neprijatelj je uspio u svojoj mobilizaciji. Javilo se oko 1.500 osoba. Neprijatelju se javilo i 30 članova KPH, uhapšeno je 3, a poginulo 5 članova. Ustašama su se predala 2 člana KP: Slavko Medumurec i Ivan Kapun. Medumurec je u radnoj bojni u Varaždinu, a Kapun u garnizonu Zagreb. Oni su najviše krivi što su se predali ostali članovi KPH. Njihova predaja je djelovala na ostale. Na terenu je ostalo 11 članova KPH.“ Arhiv VII, sig. br. mikrofilm 42—75, Grada CK KPH.

malim zagorskim garnizonima, pa je i to vjerovatno bio razlog što je na tom području držao tako jake i elitne jedinice.⁵⁵⁴

✓ BORBA U PRKOSU

Poslije uspješne borbe za Veliki Grđevac, i u sklopu opšte ofanzive Desetog korpusa i Dvadeset osme divizije u Podravini, na sastanku sa štabovima divizije štab Desetog korpusa je 29. 6. 1944. godine izdao zapovijest da se napadne ustaško uporište Ludbreg.⁵⁵⁵

Napad će obezbjeđivati od Varaždina Trideset druga i Trideset treća divizija Desetog korpusa, a od Koprivnice i Križevaca Dvadeset prva i Dvadeset peta brigada. Napad na uporište (3. jula 1944. godine) izvodi Sedamnaesta udarna brigada. U zapovjesti štaba Dvadeset osme udarne divizije od 30. 6. 1944. godine⁵⁵⁶ precizirane su sve pojedinosti o napadu.

Prema toj odluci, Dvadeset prva brigada je primila avizo naređenje, a 1. jula i zapovijest od Dvadeset osme udarne divizije. Uslijedio je njen pokret, danju, iz sela Sokolovca i Velike Mučne u selo Prkos, gdje su se smjestili štab brigade i dva bataljona, a u selu Vrhovcu dva bataljona.⁵⁵⁷ Sa brigadom je bio komesar divizije. On je bio došao da bi pomogao štabu brigade u organizovanju odbrane. U toku dana su štabovi bataljona obavješteni o zadatku, a sutradan (2.7), odmah poslije doručka, pozvani su u štabove bataljona komandiri vodova, komande četa i desetari, a s četama su komandiri četa koji su već bili upoznati sa zadatkom. Tako opsežne vojno-političke pripreme su bile potrebne, jer je u Koprivnici bio jak i opasan protivnik. Cijela brigada je bila na okupu po bataljoni-
ma, izuzev obezbjeđenja i poneke patrole u blizini.

⁵⁵⁴ Izveštaj komesara 28. udarne divizije od 10. 7. 1944. komesaru 6. i 10. korpusa NOVJ, signatura VII, sig. br. 21—1/2, k. 482.

⁵⁵⁵ Arhiv VII, sig. br. 32—9, k. 1123.

⁵⁵⁶ Arhiv VII, sig. br. 32—1, k. 1123.

⁵⁵⁷ Izveštaj štaba 21. brigade od 3. jula 1944. godine štabu 28. udarne divizije o borbi kod Prkosa i s. Radeljeva. Zbornik, tom V, knj. 29, str. 27—33.

Oko 10 časova se čula pucnjava, mitraljeski rafali, od Apatovca i sela Velikog Poganca,⁵⁵⁸ a poslije kraćeg vremena poneki pucanj s pravca na kojem su bila obezbjeđenja. Događaji su se počeli brzo razvijati. Poslije kraćeg vremena je počela snažnija vatra. Sastanak je prekinut, i sve starješine su potrčale u svoje jedinice. Podaci o neprijatelju, njegovoj snazi i namjerama nisu bili poznati štabu brigade.⁵⁵⁹ Komesar divizije i štab brigade brzo su donijeli odluku⁵⁶⁰ da izvuku bataljone izvan sela, na taktički jače i pogodnije položaje, da propuste neprijateljsku kolonu u dolinu i dovedu je pod udar najjače vatre, najvećeg broja jedinica brigade.

Tako su Prvi i Treći bataljon zauzeli položaje više sela Prkosa, na liniji kote 230, duž ceste Prkos — Rasinja — šuma Radeljevo. Drugi bataljon se postavio bočno prema neprijatelju, u šumi Gradini, na koti 300 i jugozapadno prema Glibskom potoku. I Četvrti se postavio bočno prema neprijatelju, u šumi Kamenjaku, na liniju kote 173, kao bočno osiguranje. Dok su naše glavne snage manjevrisale radi izlaska na položaje, manji dijelovi su zadržavali neprijatelja, koji je veoma žestoko napadao.

Naše jedinice nisu uspjele da miniraju cestu Prkos — Rasinja. Dobijen je podatak da su u Rasinje stigla tri neprijateljeva tenka. Oni, međutim, nisu intervenisali na Prkosu. Tu prisutnost neprijatelja na udaljenosti od svega oko pet kilometara od mjesta akcije, štab brigade je stalno imao na umu i bio je na oprezu.

Tako je došlo do nepoštedne borbe u Fusretu kojoj se nije mogao nazrijeti ishod. S neprijateljskim bataljo-

⁵⁵⁸ Dijelovi 17. brigade su vodili borbu s dijelovima neprijateljske ustaške kolone i 3 borca su poginula a 5 ranjeno. Sedamnaesta i 21. brigada nisu bile međusobno vezane da bi mogle da koordiniraju dejstva, jer je bila povoljna prilika da se neprijatelj još bolje tuče. Depeša 28. divizije štabu 6. korpusa, knjiga depeša. Arhiv VII, sig. br. 6—1/4 i k. 1125.

⁵⁵⁹ paveličev tjelesni zdrug (PTS) u svom dnevnom izvještaju od 3. 7. kaže: „Pohvat protiv komunističkih bandi. Posljedak pothvata nije poznat. U pothvatu su sudjelovali 1. 2. bojna 1. ustaškog puka, njemačka bojna iz Varaždina, 1. satnija 3. bojne PTS, vod gorskih topova, vod haubica domobranske središnje škole, te vod gorskih topova 1. ustaškog puka. Vlastiti gubici u poginulima nestalima: iz 2. bojne PTS 20, iz njemačke bojne 60, iz domobranske središnje škole 1 časnik i 20 domobrana. Izgubljena su 2 gorska topa i 2 minobacača.“ Zbornik, tom V, knj. 19, str. 209. Arhiv VII, sig. br. 7/1—35, k. 35 i 1—268/26, k. 112.

»x E > U R O Kladarin, general-potpukovnik u penziji.

nima koji su zašli Dvadeset prvoj brigadi sa leđa borbu su vodili Drugi i Četvrti bataljon. Na položajima ta dva bataljona vodila se žestoka borba, a kada su Nijemci i ustaše osjetili da su im naše jedinice za leđima, dali su se u haotičan bijeg ostavljajući ranjene, mrtve i teško naoružanje. Bježali su prema selu Bilovu i, dijelom, ka Rasinji.

Prvi i Treći bataljon su svojim dejstvom doprinijeli tome što se borba vodila prsa u prsa. Naši borci su smjelo napadali na pojedine razbijene grupe. U jednoj takvoj borbi poginuo je omiljeni komandant Trećeg bataljona kapetan Petar Valanović, prvoborac Slavonije, komandant bataljona od formiranja brigade.

Petar Valanović Pero, kapetan, komandant 3. bataljona. Rođen je 1920. u selu Gvozdanskoj Virovitici, Srbin, siromašni seljak — nadničar, odličan đak škole u Pivnicama, kao devetnaestogodišnji momak odlazi u vazduhoplovnotehničku školu u Rajlovac, završava je pred rat. Izbjegava zarobljavanje. Učestvuje u pripremama ustanaka u svom kraju, a marta 1942. godine odlazi u borbenu grupu Lisičana. Istakao se već u prvoj akciji u razoružavanju ustaša u Pivnicama kada je zaplijenjeno 5 pušaka. Učestvovao je u svim borbama te grupe, kasnije čete, 12. brigade i kasnije 21. brigade. Prošao je sve etape razvoja, od borca preko puškomitraljesca, bombaša, desetara, komandira voda i čete u 12. brigadi, a od maja 1943. komandant je 3. bataljona 21. brigade. Snažno je djelovao kao pojava svojom hrabrošću, principijelnošću, staloženošću i inteligencijom. Partija je od njega stvorila kompletnu ličnost. I u najtežim situacijama zračio je vedrinom, optimizmom, odlučnošću i čvrstinom. Treći je od četvoro djece. Njegov brat Branko je rođen 1927. godine. Poginuo je februara 1943, u 2. bataljonu 17. brigade, a sestre i majka su pomrle. Tako se ugasila ta plemenita porodica.

Neprijatelj je u jednoj neočekivanoj susretnoj borbi, na otvorenom zemljištu, tučen. Ta je pobjeda utoliko značajnija što su bila posrijedi dva bataljona elitne ustaške vojske iz PTS i bataljon Nijemaca. Kada se uzmu u obzir i ojačanja, onda su to bile snage u jačini ojačanog puka, s jakom artiljerijskom podrškom. Neprijatelj je bio apsolutno nadmoćniji i brojno i u naoružanju.

U toj borbi poginulo je 45 vojnika i veći broj je ranjen.⁵⁰¹ Izbačeno je iz stroja više od 100 neprijateljskih vojnika. Brigada se dočepala krupnog ratnog plijena: dva brdska topa od 76 mm sa 90 granata, jednog minobacača od 81 mm, sa 80 mina, četiri minobacača od 50 mm sa 30 mina, tri laka italijanska minobacača sa dvije mine, dva postolja za teški minobacač, tri puškomitraljeza, dva postolja za mitraljez, 35 pušaka i 10.000 metaka, dva automata, jedne tromblonske puške, 10 konja, 12 samara, dviju brdskih kuhinja, 20 tromblonskih bombi, četiri sedla, dva bicikla, potkivačke radionice i druge opreme.

Osim komandanta Trećeg bataljona, prva četa Prvog bataljona je izgubila vodnika Svetozara Verčevića Cveća, dragog, hrabrog i duhovitog druga, prošle godine se tu, u Koprivnici, istakao u napadu i bio ranjen. „Pseudonim- koji nije mogao biti prikladniji, govori sve o njemu.“ — Zapisala je u bataljonskom listu Anica Inkof.⁵⁶²

Poginuli su i hrabri desetari Tomo Kožar i Adolf Pečković, a ranjeni komesar čete Dragan Volner Bačuška, komandir čete Branko Ivković, delegati P>uža Kovačević i Mirko Franjić i desetar Tomo Micek.

U toj borbi se istaklo mnogo boraca i jedinica. Svi bataljoni su doprinijeli da to bude jedna od najuspešnijih akcija u 1944. godini, a posljednja za brigadu u međurečju Save i Drave. No, štab brigade izdvaja i pohvaljuje Treći bataljon s poginulim komandantom⁵⁶³ Perom Valanovićem, na čelu, drugu četvu Drugog bataljona i drugu četvu Prvog bataljona. Od pojedinaca se istakao Stanko Milošević Čekić, komandir druge čete Drugog bataljona. U Trećem bataljonu⁵⁶⁴ koji je imao i dva ranjena borca, is-

⁵⁶¹ U izvještaju Glavnog stožera domobranstva od 6. 7. 1944. o gubicima u toj akciji kaže se: „...vlastiti gubici iznose: 1 časnik, 20 ustaša, 25 domobrana i 60 njemačko-hrvatskih oružnika je poginulo i nestalo. Zbornik, tom V, knj. 29, str. 694, dok. 122.

⁵⁶² Rođen u Negoslavcima, Vukovar, 1923, a borac Josip Babić mu je posvetio sljedeće stihove: „Pao si, družo, nakon borbe duge, od otrovnog zrna, fašističkog slugu; ostavio si nas kod Prkosa sela, osvetiće te, družo, naša četa smjela.“ — „XXI brigada pjeva“, str. 43, izdanje Podravske Slatine, 1978.

⁵⁶³ Jovo Jevrosimović pjeva svom komandantu ovim stihovima: „Bataljon se tobom treći kiti, komandante hrabri, ponositi; sa tobom smo mi bili najbolji, a sad smo te, družo, izgubili.“ — „21. slavonska pjeva“, str. 44, izdanje Podravske Slatine 1978.

⁵⁶⁴ Izvještaj 3. bataljona 21. brigade od 3. 7. 1944. o borbi kod Prkosa štabu 21. brigade. Arhiv VII, sig. br. 2/1—1, k. 1138.

takli su se komandir čete Milan Ogorelica, komesar Martin Simić, Marijan Jurić iz treće čete i mladi vodnik Mirko Lukić, a iz prve čete Ana Fudurić i Stjepan Baklaja. Iz druge čete Drugog bataljona istakao se puškomitraljezac Ajka, crvenoarmejac.

Prvi razlog za ispad neprijatelja na slobodnu teritoriju na Kalniku bio je, vjerovatno, obezbjeđenje pruge Varaždin — Koprivnica, kojom je Pavelić prolazio (2. jula) obilazeći svoje tjelesne zdrugove. Oko 12 časova je zastao u Ludbregu i obratio se prisutnima sa nekoliko riječi, a potom produžio u Koprivnicu. Tu je 4. jula prisustvovao polaganju zakletve 2.000 Prodavača iz šireg rejona koji su se bili javili u ustašku jedinicu.

Zbog toga je napad na Ludbreg, koji je bio planiran za 3. jul, morao biti odgođen. Kada su naše snage počele da se grupišu u širem rejonu Koprivnice i Ludbrega radi pripremanja za napad na Ludbreg, neprijateljeva obavještajna služba ih je pomno pratila, preduzimala protivnapade i nasilna izviđanja⁵⁶⁵ i ojačavala ugrožene garnizone.⁵⁶⁶ Svakodnevnim upadom u sela na slobodnoj teritoriji neprijatelj je sprovodio teror i propagandu da bi izazvao nesigurnost u narodu.

Naša informativna i obavještajna služba nije u toj situaciji bila na visini zadatka. Naše komandovanje nije na vrijeme dobijalo podatke o promjenama u garnizonima, dolasku novih jedinica, o neprijateljevim namjerama i planovima. Ukoliko je i bilo takvih informacija, bile su površne i kasno su stizale. Neprijatelj, na primjer, upada na našu oslobođenu teritoriju, boravi na noj cio dan, hara po selima, a dok se to u našim jedinicama sazna prođe vrijeme i neprijatelj se povuče nekažnjen. Tako je bilo sve do napada na Ludbreg. Gotovo nije bilo borca koji nije znao da je planiran napad na to uporište, a dva bivša domobrana iz Dvadeset prve brigade su čak prebjegla neprijatelju.

⁵⁶⁵ izvještaj štaba 32. divizije od 17. 7. 1944. štabu 10. korpusa NOVJ o borbama od 29. 6. 1944. do 15. jula. Zbornik, tom V, knj. 29. str. 279.

⁵⁶⁶ pje. „Opaženo prikupljanje partazanskih snaga južno i istočno od Ludbrega koje je ometano topovskom vatrom.“ Arhiv, sig. br. 1/1, k. 40. Poduzete su mjere i 1. 7. Ludbregu su upućena pojačanja 1. bojna 1. puka PTS; 1. 7. bojna 5. ustaškog zdruza (iz-Koprivnice), a zapovjednik posade traži bombardovanje i izviđanje partizanskih jedinica. Arhiv VII, sig. br. 1—268—26. u „Dnevnom izvešču“ 1. ustaške pukovnije PTS.

Napad na Ludbreg je triput odlagan, i to zbog neprijateljevih napada na naše jedinice. Ostvaren je tek 6. jula, tj. tri dana kasnije nego što je bilo planirano.

Napad Sedamnaeste brigade nije uspio, a brigada je pretrpjela najteži poraz otkako je postala.⁵⁶⁷ Štab Dvadeset osme je sutradan, 8. jula, poslao telegram štabu Šestog korpusa (br. 311), koji glasi:

„Napad na Ludbreg nije uspio. Doživjeli smo težak neuspjeh. Oko 150 izbačenih iz stroja. Molimo da komandant korpusa dođe na analizu ove akcije.”⁵⁶⁸

Nijedna jedinica što je obezbjeđivala napad nije vodila borbu. Naime, komandant 1. ustaškog puka PTS u Varaždinu i Rafael Boban, zapovjednik 5. ustaške pukovnije u Koprivnici primenili su, znajući za napad, klopku i, na žalost — uspjeli.

Iz Dvadeset prve brigade je drugo odeljenje diverzantskog voda bilo dodijeljeno Trećem bataljonu. Još prvog jula javili su se Sedamnaestoj brigadi komandir odjeljenja Nedeljko Radetić i delegat voda Milisav Bojanić radi pravljenja prolaza kroz žičane prepreke i minska polja. Njihov zadatak je bio da u toku napada i u sastavu jurišnih grupa ruše pojedine otporne tačke. Već dok su prolazili diverzanti su napravili dva prolaza za naše jedinice. Tu su čekali nova naređenja. Na položajima Prvog bataljona, prema vinogradima, vodila se oštra borba. Pomalo je iznenađivalo brzo nastupanje naših jedinica. Na nekih 400 metara od bodljive žice bio je komandant divizije, odakle se uputio u štab Sedamnaeste brigade.⁵⁶⁹ Više se nije ni moglo u uporište, jer je neprijatelj zatvorio obruč. Za one koji su u njega bili ušli, nije bilo više povratka.

Dvadeset prvoj brigadi je naređeno da sa svojih položaja: Cvetkovićevo brdo — selo Cvetkovec — Gorica Kuzminec — Koledinec krene ka Bilo-gori. Ona se u toku noći prebacivala u Gornje, Donje i Srednje Moste i tu ostala da borci predahnu. Noću između osmog i devetog jula napadnuta je, jer se neprijatelj kretao cestom ka Bjelovaru. Sutradan je nastavila put ka Hampovici, jer

⁵⁶⁷ Knjiga depeša 28. divizije. Arhiv VII, sig. br. 6—1/4, k. 1125.

⁵⁶⁸ Knjiga depeša 28. divizije. Arhiv VII, sig. br. 6—1/4, k. 1125.

⁵⁶⁹ Sjećanje delegata diverzantskog voda Milisava Bojanića, koji je umro u Slavonskoj Požegi 1978. godine.

joj je stiglo naređenje³⁷⁰ da pređe na sektor Čazme. S njom je išao i štab Desetog korpusa, jer je u Velikom Dragancu imao da se održi sastanak sa „Capom“⁵⁷¹ i generalom Gošnjakom.⁵⁷² Kada je brigada stigla u Veliki Grđevac naređeno joj je da nastavi put u Slavoniju, na novi zadatak. Krenula je dvanaestog, a u Orľjevac kod Slavonske Požege stigla 16. jula 1944. godine.

U takmičenju brigada i divizija Dvadeset prva brigada je proglašena za najbolju u Šestom korpusu i dodijeljena joj je prijelazna zastavica korpusa. U takmičenju su poboljšani njena borbena gotovost i opšte stanje.⁵⁷³ Ukazano je i na slabosti kojih je još bilo, a ponajviše na ponajviše pojedinaca u Trećem bataljonu prilikom napada na Veliki Grđevac. Jasno je stavljeno do znanja svima da se ničija samovolja neće trpjeti, već da će se samovoljni najstrože kažnjavati. Na mjesto poginulog komandanta Trećeg bataljona postavljen je njegov zamjenik Savo Kovačević.⁵⁷⁴

U takvim okolnostima i atmosferi brigada je, po naređenju Vrhovnog štaba, krenula kao prethodnica Dvadeset osme divizije u Bosnu, a zatim u Srbiju.

⁵⁷⁰ Depeša štaba 10. korpusa štabu 28. divizije za pokret brigade 10. jula. Knjiga depeša 28. divizije, sig. br. 6—4, k. 1125.

⁵⁷¹ Vlado Janjić Capo, narodni heroj, komesar 6. korpusa, general-pukovnik u penziji.

⁵⁷² Dvadeset devetog juna 1944. 16. omladinska brigada „Joža Vlahović“ je prešla iz Žumberka u Moslavinu. S njom je došao i komandant GSH general Ivan Gošnjak, u obilazak 6. i 10. korpusa. Tom prilikom je stigao i Veljko Kovačević, narodni heroj, koji će ubrzo biti imenovan za komandanta novoformirane 40. divizije 6. korpusa.

⁵⁷³ Izvještaj komesara 28. udarne divizije od 10. 7. 1944. komesaru 6. i 10. korpusa NOVJ za jun 1944. Arhiv VII, sig. br. 21—1/2, k. 482.

⁵⁷⁴ Umro u Podravskoj Slatini 1974. godine kao pukovnik u penziji.